Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 292 (10584) | 1977 чылдың декабрь 15, четверг | 1925 чылда үнедээлеттинген | Өртээ 2 коп.

«Салют-6» станцияның ужудуушкуну уламчылавышаан

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Москваныы-биле 14 шак турда орбитаның «Салют-6» эртем станциязы Черни 1188 катап долганган, ооң иштинде 34 катап долганырын экипажтыг чорутткан. Станцияның шимчеп чоруурунуң траекториязының хемчээлдери мындыг:

— Чер кырындан эң ыраа — 363 километр;

— Чер кырындан эң чоок ыраа — 337 километр;

— долганыр үези — 91,4 минута;

— орбитаның ийленчээ — 51,6 градус.

Станцияның экипажының үшкү хүнү эртенгиниң сес шактан эгелээш дүн ортузунга чедер. Деңзи чок чоруктуң байдалдарынга космонавтыларның чаңчыгыышкыны болур-чогууру-биле эртип турар.

Мурнуку хүннерде күжениишкинниг ажылдарның соонда бөгүн экипажка ужудуушкуннуң программазын ёзугаар идепкейлиг дыштаныышкын хүнүн берген. Космонавтылар Романенко болгаш Гречко оон ыңай станцияның иштики системаларының болгаш аппаратураларының профилактиктиг көрүлдезин болгаш контроль хыналдазын база чорутканнар.

Телеметриктиг информацияның сан-түңү-биле болгаш экипажтың илеткелдери-биле алырга, станцияның иштинде системалары болур-чогууру-биле ажылдап чоруур.

«Салют-6» станцияның ужудуушкуну уламчылавышаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску чыыжының сески сессиязы

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ КҮЧҮ-ШЫДАЛЫН ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛ-БИЛЕ БЫЖЫГЛААР

Декабрь 14-те Кремльдиң Улуг ордузунга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску чыыжының сески сессиязы ажыттынган. Бо сессияның мурнунда бистиң улустуң болгаш күрүневистиң амыдыралынга улуг ужур-дузалыг болуушкун — марксизм-ленинизминиң идеяларының, социалистиг тургузугнуң күжүнүң тиилеттирбезиниң чайыпчанчак херечизи болган болуушкун демдеглеттинген. Совет кижилер ССРЭ-ниң чаа Конституциязын улуг сорук кириишкининиг болгаш сеткил ханышкынныг хүлээп алган. Совет улус болгаш бурунгаар депшилгелиг кижилер Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл оюн байырлап демдеглээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының бүдүүзүнде болган СЭКП ТК-ның Пленумунга эш Л. И. Брежнев делгереңгей чүве чугаалаан.

1978 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдериниң кол ооргазын бадылаан болгаш оларны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга чугалажып көөр кылдыр доктааткан.

Сески сессия эртенгинин 11 шакта Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң каттышкан хуралы-биле ажыттынган.

Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, Д. А. Кунаев, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Г. В. Романов, М. А. Суслов, Д. Ф. Устинов, В. В. Щербицкий, Г. А. Алиев, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, П. М. Машеров, Б. Н. Пономарев Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, К. У. Черненко, И. В. Капитонов, В. И. Долгих, М. В. Зимянин, Я. П. Рябов оларны депутаттар болгаш аалчылар үргүлчүлеңдиг адыш часкаашкыны-биле уткааннар.

Депутаттар сессияның хүн айтырыын болгаш ооң ажылының чурумун чаңгыс үн-биле бадылааннар.

Сессияның хүн айтырыглары:

1. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннерин соңгуур дугайы.

Бо айтырыгны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму кирип келген.

2. 1978 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайы.

Бо айтырыгны ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели кирип келген.

3. 1978 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайы болгаш 1976 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайы.

Бо айтырыгны ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели кирип келген.

4. ССРЭ-ниң Дээди судун соңгуур дугайы.

Бо айтырыгны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму кирип келген.

5. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайы.

Бо айтырыгны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму кирип келген.

Хүн чурумунуң баштайгы айтырыының талазы-биле СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары депутат **М. А. Суслов** чүве чугаалаан. Депутаттарга ол мынча деп чугаалаан:

«ССРЭ Конституциязының 120 чүүлүн ёзугаар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумун Дээди Советтиң Президиумунуң Даргазы, Дарганың бирги оралакчызы, эвилелдешкен республика бүрүзүнден бир-бир — Дарганың он беш оралакчылары, Президиумнуң секретары болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 21 кежигүннери составтыг кылдыр соңгуур.

Амгы үеде ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннери 18 депутаттар болур. Ынчангаш Конституция ёзугаар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумун немеп, ооң составынга үш депутаттарны немей соңгуурун бүгү-ле эргежок чугула.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң составынга дараазында депутаттарны — ВЦСПС-тиң даргазы эш Алексей Иванович Шибаевти, ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары эш Борис Николаевич Пастуховту болгаш академик эш Евгений Константинович Федоровту соңгуурун саналдаарын СЭКП Төп Комитеди чүүлдүг деп көрген.

Айыткан саналдарны кирип тура, СЭКП ТК чурттуң амыдыралынга профессионалдар эвилелдериниң болгаш Аныяктарның коммунистиг эвилелиниң улуг ролюн кичээнгейге алган. Амгы үеде чаа Конституция ёзугаар профэвилелдер болгаш комсомол күрүне болгаш хой-ниити херектерин башкарарынга, политиктиг, ажыл-агый болгаш социал-культура айтырыгларын шиитпирлээринге улам-на улуг аргаларлыг болган, оларга хоойлу үндүрер инициативаның эргезин быжыглаан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң составынга академик Евгений Константинович Федоровту соңгуур дугайында санал болза коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгаларын шиитпирлээринге бодунуң салыышкынын кирип турар эртемни бистиң партиявыстың болгаш Совет күрүнениң улуг ужур-дузалыг деп санап турарын база катап онзалап демдеглээни болур.

Айыттынган эштерни Дээди Советтиң Президиумунуң составынга соңгууру болгаш Президиум кежигүнү болуп оларның ажыл-чорудулгазы улуг ажыктыг болур деп бодаттынып турар.

Депутаттар **А. И. Шибаевти, Б. Н. Пастуховту, Е. К. Федоровту** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннери кылдыр соңгуур деп, ССРЭ-ниң Дээди Соведи чаңгыс үн-биле доктааткан.

Хуралдың даргазы — Эвилел Совединиң Даргазы депутат **А. П. Шитиков** хүн чурумунуң ийиги болгаш үшкү айтырыгларын чугаалажып көөрүн эгелээрин саналдаан. «1978 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында» илеткелди ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы депутат **Н. К. Байбаков** кылган.

Ооң соонда «1978 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1976 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында» илеткелди ССРЭ-ниң саң министри, депутат **В. Ф. Гарбузов** кылган.

Ооң-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының баштайгы каттышкан хуралы доозулган.

(СЭТА).

Күш-ажылчы базымнар

ЧАРЫШТЫҢ АЧЫЗЫНДА

Тыва респотребсоюзтуң садыг баазазының коллективи бараан саарылгазының чыл планын декабрь 6-да күүсеткен азы 62,5 миллион рубльдиң бараанын сайгарган.

Шак мындыг күш-ажылчы улуг чедиишкинни килдистер аразынга социалистиг чарыштың дээштиг организастап тургаш чедип алган. Е. Безкровнаның, С. Сидорованың, А. Шарыпованың, Антрееваның удурткан килдистеры планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседип, бааланың чыл даалгазын боттандырарынга төлептиг үлүүн киргеннер.

Садыг баазазының чыл планының күүсеткенинге тураскааткан митинг болган. Аъш-чем бараанныр килдизинден И. Березкин сөс алгаш, юбилейлиг чылдың төнчүзүнге чедир ол килдистиң коллективи чыл планынга немей беш миллион рубльдиң бараанын сайгарарын аазаан. Үлетпүр бараанныр килдизиниң ажыл-ишчилери чеди чүс муң рубльдиң бараанын пландан ажыр сайгарарын хүлээнген.

ХАМЫК УЖУР — ЭПТЕКЧИЛЕРДЕ

Оңгу беш чылдың ийиги чылында республиканың тудугжуларының мурнунда чурттаалга-коммунал ажыл-агыйының, культураның, чырыдыышкынның, кадык камгалалының, чоннуң амыдырал хандырылгазының, а ол ышкаш үлетпүрнүң тудугларын ажыглалга киирер талазы-биле улуг сорулга салдынган. Ындыг тудугларның бирээзи — Кызыл-Мажалыктың эът комбинады боop турар. Ол план ёзугаар бо чылдың дөрткү кварталында дужааттынган турар ужурлуг.

Баш удур көрдүнгенин ёзугаар алырга, ол комбинаттың чүгле корпустарының тудуу эвес, харын дериг-херекселдери бүрүнү-биле эптеттинген, эдиктирилге ажылдары чоруттунган турар үе-дир. Дөрткү кварталдың төлагү айының чартыы арткан, а комбинаттың котельназын чүгле чап-чаа шенеп, кургадылга режиминче кирген. Тудугнуң кол керээзин күүседип турар 42-ги тудуг эргелелиниң коллективи эвээш эвес ажылдарны кылган-даа болза, котельнаяны эптеп кылырынга Красноярск крайның эът үлетпүрүнүң каттыжыышкыны бо тудугже четпес кичээнгей салып келген. Ол объектини улуг бергедээшкин-биле дооскан. Кыштың күштүг соогу эгелеп, корпустар иштинге шеверлел-даа, эптелге-даа ажылдарынга шаптыктаашкын тургустунуп каан болурун барымдаалааш, котельнаяны доозарынче кол күштү салган.

Ноябрь-декабрь айларда электромонтажчылар (удуртукчузу А. Беснос) өскелерден эки ажылдаан. Олар хүн бүрүнүң, айның-даа даалгазын үргүлчү ажыр күүседип, тудугну шапкынчыдып болурунуң аргазы барын бадыткап турар. 42 дугаар тудуг эргелелиниң (начальниги Я. Бабинов) мурнунда коллдуунда-ла шеверлел ажылдарын доозар сорулга салдынган. Эргелелдиң арыглал дериг-херекселдеринде Х. Куулар, подстанцияда — М. Хомушку дээн ышкаш мурнакчылар бо хүннерде улуг күжениишкин-биле ажылдап, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турар. Ол ышкаш И. Трапицын, Г. Кувээзин, М. Байлан, Кулов Жаксалык, Сюрюн Смирнов олар ноябрь айда социалистиг чарыштың түс-түс тиилекчилери боoп үнгеннер. Эргелелдиң инженер-техниктиг ажылдакчылары боттарының бүгү-ле органзакчы мергежилин тудугну доозар дээш берип турар. Үшкү участоктуң прорабы Г. Петрин, ийиги участокта — Б. Ооржак болгаш өске-даа инженер-техниктиг ажылдакчылар, комбинаттың бүгү тудугжулары чыл төнчүзүнге чедир бо чугула объектини ажыглалга киирер дээш бүгү арга-курлавырларны ажыглап, кызымаккай ажылдаарынче эргелелдиң коллективин кыйгырган. Ынчангаш корпустарже чылыгны дамчыдар аргалыг болган. Дараазының кол айтырыы — электри энергиязы-биле хандырылга. Ооң соонда ээлчегде-ле 30 тонна продукция бүдүрер цехти, 1200 тонна эът кирер соодукчу, ээлчегде үш тонна колбаса кылыглары бээр участоктар дээш өске-даа бүдүрүлге кезектерин эптеп кылыры негеттинип турар. Бо бүгү ажылдарны «Сибирьтехмонтаж», «Востоксантехмонтаж», «Үлетпүр автоматиказының», «Северовостокэлектромонтаж» черлериниң төлээлекчилери дыка куду темпилиг кылып турар.

Ылаңгыя суг хандырылгазының болгаш канализацияның-даа хоолайларын, арыглал дериг-херекселдерин үшкү тудуг эргелели, механизацияның 14-кү эргелели саадаткан. Ол чорук тудугну ажыглалга кииреринге улуг доктарны чедирип турар. Одалга системазын «Сибирьтехмонтаж» чедир кылбаан. Ынчаарга оларның кылган ажылының шынары база куду: бетон коопшаларны чамдык черлерде салбаан, хоолайлар деп-дески эвес болгулаан. Декабрь он үште олар сөөлгү резервуарны кылып дооскаш, ниити шугумга улаар ужурлуг турган. Ол-даа даалга херек кырында күүсеттинмейн барган.

Т. МОНГУШ.
«Шынның» корр.

1978 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы депутат Н. К. Байбаковтуң

илеткели

Хүндүлүг эштер депутаттар!

1978 чылда — оңгу беш чылдың үшкү чылында ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң СЭКП ТК-ның Пленумунуң чүүлдүг деп көргени Күрүне планының төлевилелин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чугаалажып көөрү-биле силерге кирип турар. 1978 чылдың планының төлевилелин оңгу беш чылдың планынга дүүштүр, ССРЭ-ниң министерстволарының база ведомстволарының болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң саналдарын барымдаалап белеткеп кылган. Ону ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели адыр болгаш эвилелдешкен республика бүрүзүнүң аайы-биле бүгү талалыг чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев СЭКП ТК-ның Пленумунга делгереңгей чүве чугаалаан болгай. Эш Л. И. Брежнев бодунуң чугаазынга чурттуң экономиказын улам ыңай хөгжүдеринин, бистиң бүгү ажылывыстың стилин сайзыраңгайжыдарының талазы-биле дыка хөй чугула айтырыгларны салган. 1978 чылдың планын күүседиринин организастаарының үезинде ажыл-агый болгаш партия органнарының эң-не улуг кичээнгейин салыры негеттинип турар кол-кол угланыышкыннарны тодаргайлаан. Эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айыттынган түңнелдер болгаш чүүлдер бүдүрүлгелерниң, тудугларның, колхозтарның болгаш совхозтарның бүгү коллективтериниң, ажыл-агыйны эргелеп башкарар бүгү звенолорнуң ажыл-чорудулгазының программазы болуп турар.

Оңгу беш чылдың ийи чылының планын күүсеткениниң түңнелдери

Ол чылдарның дургузунда чурттуң экономиказын улам ыңай өстүрери, чоннуң чаагай амыдыралын бедидери болгаш бистиң күрүневистиң камгаланыр аргазын быжыглаары чедип алдынган. Баштайгы үнелээшкинден алырга, херегледге болгаш чыылдага ажыглап турар национал орулга 8,4 хуу улгаткан.

Үлетпүрнүң бүгү адырлары улам ыңай хөгжээн. 1977 чылда үлетпүр бүдүрүлгезиниң өзүлдези чыл планында көрдүнген 5,6 хууга удур 5,8 хуу болган. Үлетпүр продукциязының хөй-хөй хевирлерин бүдүреринин талазы-биле план долдур болгаш ажыр күүсеттинген турар.

Ийи чыл дургузунда деранышкиннерниң, аппараттарның, приборларның болгаш материалдарының 7 муң хире чаа хевирин шиңгээдип алган, депшилгелиг технологтуг чорудулгаларны, механизацияның болгаш автоматизацияның херекселдерин шиңгээдип алырының масштабтары калбарган. Ол чорук бүдүрүлгениң техниктиг деңнелин улам ыңай бедидерин хандырарының, үлетпүр продукциязының бот-үнезин чиигеткениниң чижек-биле 6 миллиард рубльдиң камналгазын алырының болгаш барык 2 миллион кижиниң күш-ажылын камнап алырын хандырарының болдунар аргазын берген. Амгы үеде 45 муң хире үлетпүр продукциязынга Күрүнениң Шынар демдээ тывыскан.

Партияның ажылдап кылганы, кодээ ажыл-агыйны хөгжүдеринин, ооң материал-техниктиг баазазын быжыглаарының үр хуусаалыг программазын хажык чок боттандырып турар. Бүдүрүлгени механизастаарының, химизастаарының болгаш черлерни мелиорастаарының талазы-биле калбак хемчеглерин боттандырганының түңнелинде 1976—1977 чылдарның дургузунда кодээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумак хемчээли эрткен беш чылдың ол көргүзүү-биле деңнээрге, 6,6 хуу улгаткан. Тарааның чылда ортумак бүдүрүлгези беш чыл планының онаалдазынга чоок болур болгаш тоску беш чылда 181,6 миллион тонна тургаанынга удур 209,6 миллион тонна болур. Бо чылын чиг хевециниң рекордчу чыылдазын — 8,7 миллион тонна хевеңни алган. Картофель, каттар болгаш чимистер, сүт, чуурга, дүк болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа чамдык продуктуларын садып алырының планы күүсеттинген турар.

Ийи чыл дургузунда капитал тудуг талазы-биле улуг хемчээлдиг ажылдарны күүсеткен. Ол чылдарның дургузунда улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге барык-ла 240 миллиард рубльди салган, ол чорук кол фондуларны 14 хуу улгаттырарының аргазын берген.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң ажылдап кылганы социал программа чедиишкиннин боттанып турар. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда ортумак акшы төлевирин, колхозчуларның күш-ажылының төлевирин өстүрериниң, хереглелдиң ниитилел фондуларын өстүрериниң база күрүнениң капитал салыышкыннарының күсели-биле чурттаалга бажыңнарын ажыглалга кииреринин талазы-биле беш чыл планының онаалдалары күүсеттинип турар. Беш чылдың ийи чылының дургузунда чоннуң кижи санынга онааштыр херек кырында боттуг орулгалар 7 хуу өзер. Чурттуң бүгү девискээринде улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларынга айда шалыңның эң кудуку хемчээлин 70 рубльге чедир бедидери бүрүнү-биле доозулган. Соңгу чүктүң районнарында, Ыракы Чөөн чүкте болгаш Сибирьде бүдүрүлгеге хамаарышпайн турар адырларның айда ортумак акшы төлевирлиг ажылдакчыларының ставкаларын база окладтарын бедидерин боттандырган.

1976—1977 чылдарның дургузунда акшаландырылганың бүгү-ле үнер дөстериниң күсели-биле ниити шөлү 216 миллион ажыг дөрбелчин метр чурттаалга бажыңнарын тудуп тургускан турар, ол чорук 22 миллион хире кижиге чурттаалга байдалдарын экижидериниң аргазын бээр.

Ниитилел күш-ажылының бүдүрүкчүлүү 7,4 хуу улгаткан. Үлетпүр продукциязының бүгү немелде өзүлдезиниң барык-ла дөрттүң үш кезээн ооң күсели-биле алган. Күрүне бүдүрүлгелериниң орулгазы боттуу-биле улгаткан. Ынчалзажок ол түңнелдер СЭКП-ниң XXV съездизиниң негелделеринге болгаш улус ажыл-агыйының адырларынга бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниң болдунар аргаларынга ам-даа бүрүн чергези-биле дүүшпейн турар.

Дыка хөй министерстволар болгаш ведомстволар ажылдап турар бүдүрүлгелериниң күчүлерин ажыглаарын оожум экижидип турар, ооң уламындан улус ажыл-агыйы тургустунган күчүнүң берип болурундан эвээш продукцияны ап турар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң темпилерин улгаттырарынга болдунар аргаларны долузу-биле ажыглавайн турар.

Ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын өстүрериниң улуг курлавырлары капитал тудугда бар болуп турар. Беш чыл планын 1976 чылда СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунга болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бешки сессиязынга эрткен чылың чугаалажып көрүп турган үеде капитал салыышкыннарын улус ажыл-агыйының эң чугула объектилериниң тудуунга мооңнаарының, оларны дериириниң хуусааларын кызырарының, смета үнезин чиигедириниң болгаш доозулбаан тудугнуң хемчээлин эвээжедириниң эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

(Уланчызы 2-ги арында).

Өөредилгеге доозулган

Моол Арат Республиканың Завхан, Убса-Нур, Мурнуу-Гоби аймактарындан бо чылдың ноябрь 25-те чедип келген партия организацияларының бөлүк секретарьлары бистиң республикага партийжи-организакчы база идеологтуг ажылдың, кодээ ажыл-агыйның экономиказынга болгаш социалистиг чарышка партийжи удуртулганың дуржулгазы-биле танышкарының делгереңгей болгаш янзы-бүрү программазын дооскан. Моол оңнүктерниң өөредилгезиниң түңнелдерин дүүн партия обкомунга үндүрген. Беседага СЭКП обкомунуң ийиги секретары В. Е. Серяков, СЭКП обкомунуң организас-массалыг ажылдар килдизиниң эргелекчизи В. П. Суров болгаш партия область комитединиң аппаратының харысаалгалыг ажылдакчылары киришкен.

Акы-дуңма Моолдан келген аалчылар Тывага турганының үезинде СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин-биле ужурашкан, республикага кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдериниң кол-кол угланыышкыннарының дугайында СЭКП-ниң область комитединиң аппаратының харысаалгалыг ажылдакчыларының беседазын дыңнаан, партийжи-организакчы болгаш идеологтуг ажылдың кабинединиң ажылы-биле таныжыкан. Ооң соонда делегация бөлүктер кылдыр үстүп алгаш, республиканың районнарынга барып чораан.

Мурнуу-Гоби аймактың партия организацияларының секретарьлары Бии-Хем болгаш Каа-Хем районнарга, Убса-Нурнуу—Таңды болгаш Улуг-Хем районнарга, Завханныы — Чөөн-Хемчик районга барып чораан. Олар аңаа неделя дургузунда кодээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң ортузунда чорудуп турар партийжи-организакчы болгаш масса-политиктиг ажылдың хөй-хөй айтырыгларын, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер талазы-биле партия организацияларының болгаш бөлүктериниң ажыл-чорудулгазын, чер-чер Советтериниң база оларның доктаамал комиссияларының ажылының практиказын, экономиканың айтырыгларын өөренип көрген, социалистиг чарышты организастап база удуртуп турарының дуржулгазы-биле, мал ажылында күш-ажылдың мурнакчы аргалары болгаш методтары-биле, малды чемгерип база ажаап турарының технологиязы-биле танышкан, мурнакчы ажыл-агыйларга, фермаларга база бригадаларга, культураның албан черлеринге барып чораан.

Ук аймактардан келген партия ажылдакчыларының каттышкан делегациязы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры М. Д. Чоланың кыштаанга барган болгаш Барыын-Хемчик районга чораан. Олар аңаа «Шекпээр» совхозка баргаш, түс-түс коммунистер-биле ажылдың дуржулгазын, ажылчыннарны база албан-хаакчыларны кижизидеринге күш-ажылчы коллективтиң ролюн, хойжу бригадада партия бөлүүнүң ажыл-чорудулгазын өөренип көрген, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың руда казар черинде, транспорт цегинде, үүрмектеп-сорттаар комплексте, топ септелге мастерскаязында база болбаазырадылга фабриказында технологтуг чорудулгалар-биле, амыдыралдың социал-культура объектилери-биле, Ак-Довурак хоорайда көскү агитация-биле таныпкан.

Бөгүн моол өңнүктер төрээн чуртунче чорушкан.

ЧУРУКТА: СЭКП обкомунга болган түңнел беседа.

В. КУДРЯВЦЕВТИҢ фотозу.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску чыыжының сески сессиязы

1978 ЧЫЛДА ССРЭ-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КҮРҮНЕ ПЛАНЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Көдээ ажыл-агыйда колдуунда-ла агаар байдалдарының ужурундан тараа, виноград, тарымал тоорук, мал болгаш күш садып алыр талазы-биле планныг көргүзүглерни чедип албаан. Көдээ ажыл-агый продукциязын чедир албаанының ужурунда улус хереглелиниң элээн каш барааннарын бүдүрериниң өзүлдезиниң темпилери оожумнаан.

1978 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң кол сорулгалары, темпилери болгаш пропорциялары

1978 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планы онгу беш чылдың кол социал-экономиктиг сорулгаларын шиитпирлээринче, чүнүң-даа мурнунда улус ажыл-агыйының материал-техниктиг баазазын улам ыңай хөгжүдеринче, улустуң амыдырал деңнелин бедидеринче болгаш чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаарынче угланган хемчеглер комплекизин боттандырып чорударын баш удур көрген.

1978 чылдың планының кол угланган чүүлү — бүдүрүлгениң интенсификациязы болур. Улус ажыл-агыйының адырларының талазы-биле дүрүм ёзугаар 1976—1977 чылдарда херек кырында тургустунган чылда ортумак темпилер-биле деңнээрге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң улам бедик темпилери төлевилеттинген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң күсели-биле алыр продукцияның өзүлдезиниң үлүү улгадыр.

Чиг-этти, материалдарны, одаар чүүлдерни болгаш электроэнергияны камнаар талазы-биле министерстволарга улам-на шыңгыы онаалдаларны тургускан.

1978 чылдың планын ёзугаар хереглелге болгаш чыылдага ажыглаар национал орулга 15,6 миллиард рубльге өзер. Ол болза 1977 чылда турган национал орулганың немелде өзүлдезинден 4 миллиард рубльге хөй. Чурттакчы чоннуң кижи бүрүзүнге онааштыр боттуг орулганы 3 хуу улгаттырарын төлевилээн.

Планны ажылдап кылып тура адырлар аразының пропорцияларын сайзырангайжыдар, бүдүрүлгениң база капитал тудугнуң материал-техниктиг болгаш күш-ажылчы курлавырлар-биле, чурттакчы чоннуң өзүп турар хереглелинден бараннар болгаш төлевирлиг ачы-дуза чедирилгези-биле эң дээре балансылаттынган чорукту чедип алыр талазы-биле элээн улуг ажылды чоруткан.

Ол сорулгаларга 1978 чылда беш чылдың сапаашкынынга деңнээрге улус ажыл-агыйының адырларының аразында тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлдериниң чамдык эде хуваалдазын боттандырып чорудар.

Капитал салыышкыннарны чүнүң-даа мурнунда ажылдап турар бүдүрүлге черлериниң эде чепсегленишкининче углаар. Ол сорулгаларга 8,7 миллиард рубльди үндүрген азы бо чылда беш чыл планында көрдүнгенинден 26 хуу хөй болур. Планны ажылдап кылып тура катап эгелеп турар тудугларның санын кызырар талазы-биле улуг ажылды база чоруткан.

Планның төлевилелинде эртемни болгаш техниканы хөгжүдер талазы-биле бедик онаалдалар база бар. 1978 чылда машиналарның, дериглелерниң, приборларның болгаш материалдарның 4 муң хире чаа хевирлерин бүдүрүлгеге шиңгээдип алыр, бүдүрүлгениң хөй санныг чаа технологтуг чорудулгаларын, механизацияның болгаш автоматизацияның чепсек-херекселдерин нептередип чорудар.

1978 чылда бүгү эвилелдешкен республикаларның улус ажыл-агыйының улам ыңай хөгжүлдези баш удур көрдүнген, ниити күрүнениң экономиктиг сорулгаларын шиитпирлээринге оларның салыышкыны улгадыр.

ЭДЧ кежигүннери чурттар-биле социалистиг интеграцияны калбартыр талазы-биле элээн каш чугула хемчеглер планның төлевилелинде көрдүнген.

Үлетпүр

Үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээлин 4,5 хууга, ооң иштинде «А» бөлүктүң продукциязын 4,7 хууга болгаш «Б» бөлүктүң продукциязын 3,7 хууга улгаттырары төлевилеттинген.

Улус ажыл-агыйының болгаш чурттакчы чоннуң одаар чүүлге болгаш электроэнергияга өзүп турар хереглелин хандырар сорулга-биле одалга-энергетика комплекизиниң адырларының улам ыңай хөгжүлдези планда көрдүнген.

Электроэнергия бүдүрүлгезиниң 1207 миллиард киловатт-шак чедир өстүрер болгаш 1977 чыл-биле деңнээрге 4,8 хууга улгаттырар.

1978 чылда 575 миллион тонна нефтини болгаш газ конденсатты казып тывары планнаан. 370 миллиард кубометр газты казып тывары планнаан. Одаар чүүлдүң эл хевирлериниң курлавырларының мурнап турар немелде өзүлдезиниң болгаш ылаңгыя оларны казып тып турары-биле деңнээрге нефтиниң курлавырларының мурнап турар немелде өзүлдезин тургузарын барымдаалап көрген, нефть болгаш газты тыварының геолог-шинчилел ажылдарын элээн улгаттырарын планда баш удур көрген.

Хөмүр-дашты казып тывары 746 миллион тонна чедирери көрдүнген. ССРЭ-ниң Хөмүр-даш үлетпүр министерствозунуң чугула сорулгазы болза бүдүрүлгениң чаа күчүлерин улам-на дүрген шиңгээдип алыры. Донбасста болгаш Кузбасста шахталар тудуушкунунда хожудангай чорукту ажып эртери болур.

Планда каң бүдүрерин 152,6 миллион тонна чедир, кара металлдарның белен прокадын — 106,3 миллион тонна чедир болгаш каң хоолайларны 17,7 миллион тонна чедир улгаттырары төлевилеттинген.

Металлдың курлавырларының улгатканы-биле ону хумагалыг көөрүнүң эвээш илереттинип турарын, планда көрдүнмээн сорулгаларга ону чарыгдаарын, кара металлдарның хөй санныг бузундуларын ажыглавайн турарын чугаалаар херек. Бо чылдың чүгле тос айларының дургузунда министерстволар болгаш ведомстволар Кара металлдар министерствозунга 700 муң тонна кара металлдарның бузундузун бээр өрелиг болган. Ол-ла үеде оон чедишпейн турарындан каң бүдүрүлгези оожумнап турар.

Химия болгаш нефтехимия үлетпүрүнге минералдыг чемишчидилгелерни 191,5 миллион тонна чедир, синтетиктиг чуктарны болгаш пластиктиг массаларны 3,6 миллион тонна чедир, химиктиг волокноларны болгаш хендирлерни 1145 муң тонна чедир, автомобильдерниң болгаш өске-даа дугуйларны 60,1 миллион кезек чедир бүдүрери төлевилеттинген.

Сөөлгү чылдарда күчүлерни ажыглалга кииреринде хожудаашкындан болгаш чаа бүдүрүлге черлерин оожум шиңгээдип ап турарындан химиктиг продукцияның элээн каш хевирлериниң бүдүрериниң немелде өзүлдези кудулаан деп ооң аңгыда демдеглээр ужурлуг. Ол чорук чоннуң хереглел бараанннарын болгаш өске-даа кылыгларны бүдүрүп үндүрерин оожумнадып турар.

Мурнуку чылдарда ышкаш, машина тудуушкунун болгаш металл ажылдап кылырын мурнап турар темпилер-биле хөгжүдери көрдүнүп турар. Ол адырларның продукциязын ниитизи-биле 7,7 хуу улгаттырары төлевилеттинген. Атомнуг электростанцияларга дериглелерни, автоматчыдылгазының болгаш башкарылга системаларының приборларын, херекселдерин, улуг электромашиналарны, мал ажылынга болгаш мал чеми бүдүрер машиналарны база өске-даа чамдык херекселдерни бүдүрери улам дүрген темпилер-биле өзер. Машиналар болгаш дериглелер бүдүреринге шынар талазы-биле улам ыңай бурунгаарлаашкыннар болур.

Санаалга программазы-биле башкарар станоктарны кылып үндүрери 16 хуудан ажыг өзер.

Көдээ ажыл-агый машина тудуушкунунга К-700 база Т-150 тракторлар-биле хөрзүн сайзырадыр болгаш чажылда чорудар машиналарны, а ол ышкаш хатка алзыр черлерге хөрзүн ажылдап кылыр машиналарны бүдүрүп үндүрери дыка өзер.

Үлетпүрнүң чиик болгаш аъш-чем адырларынга аңгы үениң дериглелерин, ылаңгыя шарып-савалаар автоматтарны, автоматтыг болгаш чартык автоматтыг шугумнарны бүдүреринге боттуг өзүлдени төлевилээн.

Чоннуң хереглел бараанннарын бүдүрерин көвүдедиринче болгаш оларның шынарын бедидеринче планда улуг кичээнгей салдынган. Чиик үлетпүр продукциязын бүдүрерин 1978 чылда 4,3 хуу өстүрери көрдүнген. Бүгү хевирниң пөстерин кылып үндүрери 4 хуу, ооң иштинде дүктеп кылган пөстерни — 6,8 хуу, торгу пөстерни — 4,6 хуу өзер.

Үлетпүрнүң аъш-чем адырының продукциязын бүдүрери 3,2 хуу көвүдээр. Моон-биле кады кол кичээнгейни чиг-эт курлавырларын ажыглаарын экижидеринче, кылып үндүрер продукцияның шынарын бедидеринче болгаш ассортиментизин калбартырынче угландырар ужурлуг.

Культура-амыдыралга болгаш ажыл-агыйга хереглээр бараанннарны бүдүрери, беш чыл планында көргени ышкаш, 24 миллиард рубльге төлевилеттинген, ол бо чылдыындан 6,9 хуу хөй болур. Кылыгларның шынары элээн бедиир болгаш хөй хереглеттинер продукцияларны кылып үндүрери көвүдээр.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чоннуң хереглел бараанннарын бүдүрер талазы-биле планда төлевилеттинген даалгаларны эң эвээш хемчээл кылдыр көөрү чугула деп санап турар.

Көдээ ажыл-агый

1978 чылдың планында көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин интенсификациялаарының, ооң материал-техниктиг баазазын быжыглаарының, продукция бүдүрерин доктаамал өстүрериниң үр чылдарга партияның ажылдап кылганы коммунистиг программазын улам ыңай боттандырары көрдүнген.

Көдээ ажыл-агыйның 1978 чылда ниити продукциязы беш чыл планының онаалдаларының деңнелинге 132 миллиард рубль хемчээлге тодараттынган.

Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн бедидеринге бо чылын багай эвес бааза салдынган. 36,9 миллион га күзүн чажар тараа тараттынган. Оларның байдалы эрткен чылдаазындан эки. 112 миллион га күскү чер андарттынган. Ол болза 1976 чылдыындан 14 миллион га хөй боор турар. Колхозтар болгаш совхозтар часкы тарылгага үрезиннер-биле эки хандырттынган, органиктиг чемишчидилгелер ховуларже хөй чедиртинген.

Көдээ ажыл-агый продукциязының хөй хевирлерин бүдүрери болгаш күрүнеге садып алыры беш чыл планының даалгаларының деңнелинде көрдүнүп турар.

Эрткен беш чылда чурт агаар-бойдузу берге элээн каш чайларга таварышкан. 1977 чыл база ындыг-ла таарымчалыг эвес болган. Кандаашкынныг 1975 чылда мал чеминиң чедишпези хаванның, хойнуң болгаш куштуң баш санының кызырлырын болдурган, ол чорук мал продукцияларын бүдүреринге салдар чедирген. Партия Төп Комитеди болгаш чазак мал ажылын көдүреринче бүгү-ле аргаларны мобилизастаан. Ооң түңнелинде мыйыстыг бода малдың саны туруштуг өзүп турар, хойнуң, хаванның баш саны катап тургустунуп турар. Малдың болгаш куштуң продуктулуу бедип, сүт, чуурга болгаш дүк бүдүрери көвүдээн. Ынчалзажок 1978 чылда малды эътке садып алыры беш чыл планында ол чылга көрдүнген хемчээлден элээн куду болу бээр. Беш чыл планындан сүт садып алыры — 100 муң тонна, чуурга — 2 миллиардка хөй болур.

Эът бүдүрериниң эң-не боттуг аргазы болза, дужаар малдың дириг деңзизин улгаттырары болур, ол дугайын бо чылдың эки түңнелдери бадыткаан. Чоннуң хууда ажыл-агыйының эът курлавырларын арбыдадыры эът бүдүрерин көвүдедиринге эвээш эвес үлүг-хуузун киирер. Чонга хаван, дагаа оолдарын садарын моон соңгаар калбартыры база оларны чемгерер чем аймаа-биле дузалаары чугула.

Көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазын моон соңгаар улам быжыглаары 1978 чылдың планында көрдүнген. Беш чыл планында көрдүнгенин ёзугаар ону хөгжүдеринге, ажылдың бүгү комплекстериниң ааны-биле анаа 33,5 млрд. рубльдиң, ооң иштинде күрүнениң 22,7 млрд. рубль капитал салыышкынын тускайлаан.

Көдээ ажыл-агый 361,5 муң тракторларны, 270 муң чүък автомобильдерин, 110,2 муң тараа комбайннарын алыр.

РСФСР-ниң кара эвес хөрзүннүг зоназының көдээ ажыл-агыйын улам хөгжүдер талазы-биле комплекстиг хемчеглер планда көрдүнген. Аңаа 1978 чылда 7,1 млрд. рубльдиң капитал салыышкыны көрдүнген, ол дээрге 1977 чылда турганындан 13 хуу хөй боор турар.

Минералдыг чемишчидилгелер бүдүрери хожудап турар болганындан оларны көдээ ажыл-агыйга бээри беш чыл планында көрдүнгенинден эвээш хемчээлдиг болур. Ниитизи-биле 80,2 млн. тонна минералдыг чемишчидилгени көдээ ажыл-агый алыр.

ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозу, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери болгаш чер-чер органнары көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң база организацияларының ажылының ажыктыг чоруун бедидеринче, оларның ажылында четпестерни узуткаарынче болгаш база ол ышкаш бүгү культураларның селекциязын, үрезин ажылын экижидеринче, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин өстүрериниң улуг курлавыры болур ажыл-агыйлар аразының кооперастаашкынынга болгаш агро-үлетпүр интеграциязынга үндезилеп чер болгаш мал ажылын организастаарын болгаш технологиязын сайзырангайжыдарынче кичээнгейни күштелдирер ужурлуг.

Транспорт болгаш харылзаа

1978 чылда транспорттуң бүгү хевирлеринге чүък сөөртүрүнүң хемчээлин 5,3 хуу көвүдедир.

Демир-орук четкизин хөгжүдер талазы-биле ажылды күштелдирер болгаш улуг шимчээшкинниг шугумнарның чүък эртгирер аргазын калбартыр сорулга-биле 1978 чылдың планында беш чыл планында көрдүнгенинден хөй капитал салыышкынны киирген.

Орук харылзаа министерствозу чүък сөөртүлгезин организастаар, ылаңгыя локомотив парыгын ажыглаарын экижидер талазы-биле ажылды күштелдирери чугула.

Далай, хем болгаш агаар транспортунуң материал-техниктиг баазазын улам быжыглаары планда көрдүнүп турар.

Харылзааны, радио болгаш телевидениени улус ажыл-агыйын болгаш чоннуң негелде-хереглелдерин улам долу хандырар кылдыр хөгжүдер. Хоорайларга болгаш көдээге телефон станцияларының дугаарларының санын 7,1 хуу көвүдедир. Теледамчыдылганы эки хүлээп алырының зоназын калбартыр, черниң кылымал эдеринчилериниң дузазы-биле чурттуң ырак районнарынче телевидение дамчыдылгазын хандырар системаларны хөгжүдери көрдүнүп турар. Чурттуң бүгү чонунуң 83 хуузу теледамчыдылганы көре бээр аргалыг болур.

Капитал тудуг

Саң-хөөжүдүлгениң бүгү дөстеринден улус ажыл-агыйынга капитал салыышкыннарының ниити хемчээли 125,5 млрд. рубльге доктааттынган, ол дээрге бо эртип турар чылда күүсеттинер түңден 5,4 хуу хөй болур. Күрүнениң капитал салыышкынының хемчээли 110,6 млрд. рубльге доктааттынган, ооң иштинден бүдүрүлгеге 89,3 млрд. рубльди, бүдүрүлгеге хамаарышпас адырларга 21,3 млрд. рубльди чарыгдаар.

1978 чылда бүдүрүлгениң ажыглалга кирер комплекстеринге болгаш объектилеринге тудуг-монтаж ажылдарының 58 хуузун, ооң иштинде үлетпүрге 64,5 хуузун мооңнаар. Ынчангаш чаа эгелээр деп турар, сметада көрдүнген өртек-үнези 3 млн. рубль ажып турар чаа тудугларның санын кызырарын чүүлдүг деп көрген. Министерстволар болгаш эвилелдешкен республикалар сметада көрдүнген өртек-үнези 3 млн. рубль ажып турар чаа эгелээр деп турар тудугларның санын кызыргаш, доостунмаан тудугларны дүрген ажыглалга киирер хемчеглерни алыр ужурлуг.

1978 чылда элээн хөй улуг-улуг бүдүрүлге күчүлерин, оларның аразында электростанцияларны, нефтиниң баштайгы ажылдап кылыышкынының, хөмүр-даш тывыжының, минералдыг чемишчидилгелер, синтетиктиг чуктар, пластиктиг массалар, автомобиль дугуйлары бүдүрер болгаш пөс аргыыр станоктар тургузар талазы-биле хөй объектилерни ажыглалга киирер.

Элээн хөй улуг объектилерни ажыглалга киирер. Оларга Нововоронежте, Чернобыльскиде, Курскиде атомнуг электри станцияларының кайызы-даа бир млн. киловатт күчүлүг энергоблоктары, Нижнекамскиниң нефтехимия комбинадында болгаш Лисичанскиниң нефть ажылдап кылыр заводунда нефтини баштайгы ажылдап кылыр тургузуглар, Экибастузтуң хөмүр-даш бассейнинде «Богатырь» разрезтиң 7,5 млн. тонна күчүлүг чедиги ээлчээ, Новолипецкиниң металлургия заводунуң 2,2 млн. тонна күчүлүг № 6 домна печказы болгаш өске-даа улуг объектилер хамааржыр. Тудуг министерстволары тудугларны болгаш күчүлерни ажыглалга киирер дээш эргежок чугула хемчеглерни ап чорудар болгаш тудуг бүдүрүлгезин организастаарының деңнелин бедидер, тудуг-монтаж ажылдарының шынарын экижидерин чедип алыр ужурлуг.

Эртемни болгаш техниканы хөгжүдери

Бо планда чаа техниканы болгаш технологияны ажыглалга киирерин шапкынчыдарын айыткан. Тус-тузунда улуг күчүлүг агрегаттарны тургузарын үргүлчүлээр.

Бүдүрүлгени механизастаар болгаш автоматчыдар талазы-биле улуг хемчеглерни алырын база планда айтып турар. Чижээ, чаа, депшилгелиг технологияны чер болганга-ла ажыглалга киирери болгаш бүдүрүлгениң мурнакчы технологиязын тургузар чорук чылыг күжү-биле ажылдаар электри станцияларынга оттулар чүүлдү ниитизи-биле чарыгдаарын эвээжедир болгаш дыка хөй энергияны камнап алыр аргазы бээр. Чер иштиниң базышкынын ажыглап тургаш, нефть казып тывары 88 хуу чедирер.

Бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун бедидериниң сорулгаларын шиитпирлээри-биле эртем-шинчилел болгаш төлевилел-конструктор организацияларының ажылын улам экижидери база эртемниң болгаш техниканың хөгжүлдезиниң талазы-биле планның долузу-биле күүсеттинген турарын чедип алыры эргежок чугула.

Чоннуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидери

1978 чылда чурттуң элээн хөй районнарында бүдүрүлгеге хамаарышпас адырларның эвээш төлевирлиг ажылдакчыларының ажыл төлевирлерин болгаш шалыңнарын бедидери үргүлчүлээр, ол ышкаш улус ажыл-агыйының чугула адырлары: кара болгаш өңнүг металлургияның, пөс-таавы үлетпүрүнүң, тудугнуң болгаш көдээ ажыл-агыйның ажылдакчыларының чамдык кезектеринге ажыл төлевирин улгаттырар.

Чоннуң социал-культурлуг хандырылгазын экижидер сорулга-биле кадык камгалалының албан черлеринге болгаш инвалид база назылап-кырааннар интернат-бажыңнарынга аъш-чем, эм-таңнарны садып алырынга чарыгдалдарның норма-чижектерин бедидерин, колхозчуларның болгаш чоннуң чамдык категорияларының пенсия хандырылгазынга немелде чиигелделерни тургузарын, профессионал-техниктиг училищелерниң сургуулдарының чамдык категорияларынга бээр стипендияны улгаттырарын көрген, ниити билиг школаларының эге класстарының өөреникчилеринге өөредилге номнарын халас бээрин эгелээрин база көрүп турар.

Чоннуң амыдырал деңнелин бедидер талазы-биле чаа хемчеглерни ап чорудары-биле 1978 чылда 3,2 миллиард ажыг рубльди тускайлаар, ол дээрге бо чылда ол-ла сорулгаларга чарыгдалдардан ийи катап хөй-дүр. Ниитизи-биле онгу беш чылдың үш чылдарының иштинде чоннуң чаагай чоруун бедидер талазы-биле чаа хемчеглерни боттандырып чорударынга 1978 чылда санааның ёзугаар 9 миллиард рубльди күрүне чарыгдаар, ол дээрге беш чыл планында көрдүнгенинден 270 миллион рубль хөй-дүр.

Мурнунда үндүрген күрүнениң иштики чээлилериниң облигацияларын төлээрин үргүлчүлээр.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш кадрларның мергежилин бедидериниң, а ол ышкаш үстүнде айыттынган хемчеглерниң күсели-биле 1978 чылда ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда ортумак ажыл төлевири 159 рубль чедир улгадыр, а колхозчуларның ажыл төлевири — айда 107 рубль чедир, 4 хуу бедиир. Хереглелдиң ниитилел фондулары 105 миллиард рубль боор, чоннуң кижи бүрүзүнге онааштыр 4,4 хуу көвүдээр.

Чоннуң кижи санынга онааштыр боттуг орулга 1978 чылда 3 хуу улгадыр.

Чоннуң орулгазының болгаш хереглел бараанннарының өзеринге үндезилээш, 1978 чылда үүрмектеп садар бараан саарылгазын 238 миллиард рубльге доктааткан. Улусчу хереглелдиң бараанннары-биле чонну улам долузу-биле хандырар төлээде, эрткен чылдарның үлегерин ёзугаар ындыг бараанннарны бүдүрүп үндүрерин көвүдедир болгаш үүрмектеп садар бараан саарылгазын ам-даа 3 миллиард рубльге улгаттырар талазы-биле немелде даалганы министерстволарга болгаш эвилелдешкен республикаларга берген.

Планның төлевилелинде баш удур көрдүнген аъш-чем бараанннарының дыка хөй хевирлеринге рынок фондулары чоннуң хереглел-негелдезин хандырар арганы берип турар. Ооң-биле кады чонну эът болгаш эът продуктулары-биле хандырар талазы-биле бергелер ам-даа бар. Ынчангаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозу, ССРЭ-ниң Эът болгаш сүт үлетпүрүнүң министерствозу, Центросоюз эът болгаш сүт продуктуларының курлавырларын улгаттырар база бараан саарылгазының хемчээлин бедидер талазы-биле немелде хемчеглерни ажылдап кылгаш, боттандырып чорудары эргежок чугула.

Чонга аъш-чемниң эвес бараанннарын садары дыка улуг хемчээлге көвүдээр.

Чоннуң хандырылга черлерин улам хөгжүдерин планда база баш удур көрүп турар. Төлээр ачы-дуза чедирериниң хемчээли 5,6 хуу чедер болгаш 27,2 миллиард рубль болур.

1978 чылда чуртталга тудуунуң калбак программазын боттандырып чорудар. Акшаландырыышкынның бүгү үндезиннерин ёзугаар ниити шөлү 110,1 миллион дөрбелчин метр, ооң иштинде күрүнениң капитал салыышкынының күсели-биле — 80,1 миллион дөрбелчин метр чуртталга бажыңнарын тудар, ол дээрге бо чылда көргенинден хөй боор турар-дыр. 10 миллион ажыг кижиниң амыдырал байдалын экижиткен турар.

Школа назызы четпээн уруглар албан черлеринге уругларның саны колхозчуларның-биле кады 1978 чылдың төнчүзүнде 13,4 миллион кижиге немежир болгаш ниитизи-биле ол уругларның 42,5 хуузун хаара туткан турар. Күрүне күсели-биле школа назы четпээн уругларның 507 муң олуттуг албан черлерин, 1,2 миллион олуттуг ниити билиг школаларын, ооң чартык кезиин көдээ черлерге тудуп тургузаар.

Эң-не ховар дээн, чугула тускай эртемниг кадрларны колдадыр белеткеп тургаш, дээди болгаш ортумак тускай эртемниг специалистерни өөредип үндүрерин улам көвүдедирин планда көрүп турар.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Улустуң кадык камгалалын улам экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалында көрдүнген хемчеглерни ёзугаар кадык камгалалын улам хөгжүдер, 1978 чылдың төнчүзүнге чедир эмнелгелерге орууннар саны 3,2 миллион, а эмчилерниң ниити саны — 919 муң кижи чедер.

Бойдус камгалалы болгаш бойдус курлавырын хумагалыг ажыглаары

1978 чылдың планында бойдусту камгалаарын болгаш бойдус курлавырларын хумагалыг ажыглаарын күштелдирер талазы-биле калбак хемчеглерниң даалгаларын ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге берген.

Кара, Азов, Балтий болгаш Каспий далайларының бассейннеринге, а ол ышкаш чамдык хемнерниң бассейннеринге сугну хирлендирбезин болдурбазы-биле СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарында айыткан даалгаларга дүүштүр суг камгалал тудугларын боттандырарын база көрген.

Чаа технологтуг чорудуушкуннарны болгаш арыглаашкының дериг-херекселдерин шиңгээдип алырын көрүп турар, олар болза атмосфераже хоралыг бүдүмелдерни үндүрерин эвээжедир.

Ниитизи-биле ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйынга 1978 чылда бойдус камгалалынга болгаш бойдус курлавырларын хумагалыг ажыглаарынга күрүне 2 миллиард капитал салыышкынын үндүрүп бээр.

Бүдүрүкчү күштерниң хуваалдазы болгаш эвилелдешкен республикаларның хөгжүлдези

Бүгү эвилелдешкен республикаларның экономика болгаш социал хөгжүлдезин 1978 чылдың планында көрген. РСФСР-ге газ тывар болгаш ажылдап кылыр күчүлерни Оренбург областа күштелдирерин, Курскиниң магнит аномалиязының минералдыг курлавырларының баазазынга девискээр-бүдүрүлге комплекизин хөгжүдерин көрген. Химия болгаш нефтехимия бүдүрүлгелерин Нижнекамскиде, Тольяттиде, Балаковода тудуп турар.

Нефть продуктуларын болгаш бойдус газын энергетика сорулгаларынга ажыглаарын кызырар сорулга-биле Ленинградтың, Воронежтиң, Курскиниң, Калининниң, Смоленскиниң, Кольскиниң атомнуг электри станцияларын тударын болгаш алгыдарын уламчылаар.

РСФСР-ниң чөөн талакы районнарының бүдүрүкчү күштерин дүрген хөгжүдерин көрген. Ында Барыын Сибирьниң эң улуг девискээр-бүдүрүлге комплекизин, Саян ГЭС-тиң, Саянның алюминий заводунуң, өңнүг металлдар ажылдап кылыр талазы-биле Туимниң заводунуң, Абаканның вагон тудар заводунуң, Минусинск хоорайда электротехника үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң тудуу-биле катай Саянның девискээр-бүдүрүлге комплекизиниң тудуун, Усть-Илим ГЭС-тиң тудуу-биле катай Братск-Усть-Илим девискээр-бүдүрүлге комплекизиниң болгаш Якутияның мурнуу талазында хөмүр-даш комплекизин тударын улам дүргедедир талазы-биле улуг ажылдарны чорудар.

Колыма болгаш Зей ГЭС-териниң, Ачинскиниң нефть ажылдап кылыр болгаш Красноярскиниң алюминий заводтарын, Байкал-Амур магистралын тудар ажылдарны чорудуп турар.

Украин ССР-ге электроэнергетика, нефть ажылдап кылыр үлетпүр, машина тудуу болгаш микробиология үлетпүрүн бедик темп-биле хөгжүдер.

Белорус ССР-ге химия болгаш нефтехимия үлетпүрү, машина тудуу болгаш металл ажылдап кылыышкыны колдады хөгжүүр.

Казах ССР-ге электроэнергетика, машина тудуу болгаш металл ажылдап кылыышкыны, нефтехимия болгаш химия, комбикорм үлетпүрү колдады хөгжүүр. Экибастузтуң одалга-энергетика комплекизин улам хөгжүдерин көрүп турар.

Молдав ССР-ге эът-сүт болгаш химия үлетпүрү, машина тудуу, чүнүң-даа мурнунда мал ажылының база мал чеми бүдүрериниң үлетпүрүн колдады хөгжүдер.

1978 чылда Прибалтика республикаларынга машина тудуунуң чамдык адырларын колдады хөгжүдер. 1,5 миллион киловатт күчүлүг Игналиниң атомнуг электри станциязы кол тудуг болур.

1978 чылда Закавказьеде эвилелдешкен республикаларга электроэнергетиканы, химия продукциязының чамдык хевирлерин, чоннуң хереглел бараанннарын бүдүрер. Машина тудуунуң, үлетпүрнүң чамдык адырларының продуктуларын бүдүрери көвүдээр. Виноград болгаш сад ажылын хөгжүдерин көрген.

Ортаа Азияның республикаларынга үлетпүр адырларының хөй кезиин хөгжүдер. Мурнуу-таджик девискээр-бүдүрүлге комплекизин тургузарын уламчылаар. Аңаа хөвең бүдүрерин колдадырын көрген. Ооң аңгыда ол республикаларга ногаа, кат-чимис, хөй өстүрер, ооң иштинде каракуль хойларны өстүрер болгаш торгу бүдүрерин улгаттырар.

1978 чылда бүгү эвилелдешкен республикаларга коммунал болгаш социал-культура тудуун калбаа-биле чорудар.

Даштыкы экономиктиг харылзаа

Совет экономиканы хөгжүдеринге даштыкы чурттар-биле экономиктиг харылзаалар кол черни ээлеп турар. 1978 чылда Совет Эвилелиниң даштыкы садыг саарылгазы 10 хуу өзер.

Даштыкы садыг талазы-биле бистиң кол харылзаа тудар черлеривис социалистиг, ылаңгыя ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттар боор хевээр артар. 1978 чылда социалистиг чурттарның Совет Эвилелиниң даштыкы садыынга деңзигүүрү барык 59 хуу чедер. Бараанннарны үндүр болгаш киир садарының планын, а ол ышкаш интеграция болгаш специализация хөгжүлдезин ССРЭ-ниң болгаш ЭДЧ кежигүннери чурттарның аразында планнарга дүүштүр ажылдап кылган.

1978 чылда интеграцияның болгаш специализацияның талазы-биле айыттынган хемчеглерге дүүштүр Оренбург — Барыын кызыгаар газ дамчыдылгазының болгаш Оренбургтуң газ-конденсат комплекизиниң объектилериниң тудугларынга улуг хемчээлдиг ажылды боттандырарын көрүп турар. Ол газ дамчыдылгазының дыка хөй кезиин тудуп, ажыглалга кииреринге айыткан. Днепрниң даг рудаларын арыглап кылыр комбинадынга, Ермаковскиниң ферроэзилдириглер заводунга болгаш Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның киржилгези-биле тудуп турар Усть-Илимскиниң ыяш үлетпүр комплекизинге ажылдарны үргүлчүлээр. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң чурттарының чамдык бүдүрүлгелерин тудуп тургузарынга Совет Эвилели киржир.

ССРЭ-биле хөгжүп турар чурттарның аразынга даштыкы садыг харылзаалары 1978 чылда улам ыңай хөгжүүр. Ол чурттарга машиналарны болгаш дериглелерни чорудуп бээр база экономиканы хөгжүдериниң хөй-хөй адырларынга техниктиг дузаны көргүзер. Совет Эвилели ол чурттардан оларның национал үлетпүрүнүң болгаш көдээ ажыл-агыйының продукциязын, а ол ышкаш чаңчыл болган экспорт бараанннарын алыр.

Сайзырангай капиталистиг чурттар: Франция, Финляндия, Италия, Япония, АКШ болгаш ГФР база өске-даа чурттар-биле даштыкы садыгның хемчээли улгадыр. Ол чурттар компенсациялыг дугуржулгага үндезилээш дериглелерни бистиң чуртка чорудуп бээр. Садып ап турар дериглелеривисти төлээрде чардынган дугуржулгаларга дүүштүр компенсацияга үндезилээш дерип турар бүдүрүлгелерниң продукциязының чамдыызын киириштирер.

Түңнелинде илеткелчиниң чугаалааны болза:

1978 чылдың планы чурттуң экономиказының улам ыңай өзүлдезин болгаш чоннуң чаагай байдалын улам бедидерин көрүп турар. Экономиктиг хөгжүлдениң кол-кол көргүзүглериниң өзүлдезиниң темпилерин бар курлавырларны улам-на ажыктыг кылдыр ажыглаарын барымдаалап тодаргайлаан.

Бистиң улус ажыл-агыйында канчаар-даа аажок улуг курлавырлар бар дээрзин онзалап демдеглээр херек, оларны ажыглаары экономиканың өзүлдезиниң темпилерин дүргедедир болгаш 1978 чылдың планын чүгле күүседир эвес, харын ажыр күүседир арганы бээр.

Ол сорулгаларны шиитпирлээрде хамыктың мурнунда эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир, планнаашкынны болгаш эргелеп башкарылганы сайзырангайжыдар, эргелел звенозунуң бүрүзүнге, ажылдаар чер бүрүзүнге организастыг чорукту база корум-чурумну күштелдирер ужурлуг.

1978 чылдың планын күүседириниң бир чугула негелдези болза Күрүне планының чурумун быжыглаары, бүдүрүлге бүрүзү, тудуг бүрүзү план күүселдезин хандырары болур. Планны бүгү көргүзүглер талазы-биле күүседир база ажыр күүседир дээш бүдүрүлгениң эки организастаарынга үндезилээш мурнакчы коллективтерниң дуржулгазын калбаа-биле нептередири чугула, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң бедик темпизин хандырар дээш, продукцияның шынарын экижидер база күчүлерни чоп ажыглаар, материалдыг курлавырларны камнаар дээш социалистиг чарышты бүгү талалыг калбартыр херек.

Ол бүгү хемчеглерни боттандырарын онгу беш чылды күүседириниң бүгү чорудулгазы болгаш партиявыстың экономиктиг стратегиязы, СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң шиитпирлери, экономиканы хөгжүдериниң кол-кол айтырыглары, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң илеткелдеринде болгаш чугааларында айыттынган сорулгалар негеп турар.

Бистиң чурттуң ажылчы чоннары коммунистиг тургузуушкунунуң бүгү участоктарынга 1978 чылда чаа-чаа улуг чедиишкиннерни чедип алыр болгаш онгу беш чылдың үшкү чылының планын күүседириниң болгаш ажыр күүседирин хандырар дээрзинге бүзүрелди илередирин чөпшээреп көрүңер.

(Диңмиттиг адыш часкаашкыны).

XXV ШЫНАРНЫҢ, АЖЫКТЫГ ЧОРУКТУҢ БЕШ ЧЫЛЫ XXV

Мурнакчылар чугаалап тур

КҮШТҮГ БЫРА

Ыраккы Бедийниң болгаш Өдүгенниң иви фермаларының коллективтери аразында социалистиг чарыштыг. Бо чылдың эгезинде бистер боттарывыстың арга, курлавырларывысты, ажылывыстың чыгдынган дуржулгазын өөренип көргеш, кайы-даа ферманың ивижилери төрүүр чүс мындыга онааштыр 85-тен эвээш эвес анайны алырын хүлээндивис.

Чарыш — ажылга идиг бээриниң эң күштүг бырасы. Бис ону шын ажыглааш, багай эвес көргүзүглерни чедип алган бис. Кайы-даа ферма чыл планын Улуг Октябрьның 60 чылының бүдүүзүнде күүсеткенин СЭКП райкомунга, райкүүскомга рапорттаан. Чижээ, төрүүр чүс мындыга онааштыр Бедий фермазы 97 анайларны, а бистиң Өдүгенниң — 93 анайны менди камгалап алган.

Чаа 1978 чылда чаа ёзу-биле улам күжениишкинниг ажылдаар бис, ийи ферманың аразынга чарыш уламчылаар.

А. ЧИГЖИТ,
«Май 1» совхозтуң ивижизи.

МУРНАТСА-ДАА

Бистиң «Большевик» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының саанчылары шынарның болгаш ажыктыг чоруктуң беш чылының эгезинден тура калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг кирижип келгеннер. Олар эрткен чылын база багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Бо юбилейлиг чылда саанчы бүрүзү чарышкан эжинче, ферма бүрүзү чарышкан фермазынче улам кичээнгейни угландырган.

Мен бодум хуумда, чыл эгезинде-ле 1977 чылдың планын ноябрь 7-де күүседир деп хүлээнген турган мен. Чарыш салып ажылдаан эжим Куулар Чылбактың көргүзүү бедип-ле олурган. Мен база оон чыда кагбас дээш улам шудургу ажылдап турдум. Ооң уламындан юбилейлиг чылдың планын хуусаа бетинде, октябрь 10-да-ла, фермавыс-биле кады күүсеттивис.

Бо чылдың эрткен 11 айларында мен бир инектен 3084 кг сүт саадым. Эжим Куулар Чылбактыы 3130 кг болган. Бо удаада чарышка ол тиилекчи болган. Ынчалза-даа мен аңаа чоргаарланмышаан, келир чылын ону ажар дээш кызыдар мен.

Таан КАРА-САЛ,
саанчы, Ленин орденниң эдилекчизи, Чөөн-Хемчик районн Совединиң депутады.

КҮҮСЕДИР БИС

Мен Тываның В. И. Ленин аттыг даг-дүгү арыглаар комбинадынга комсомолчу путёвка-биле келгеш, таптыг-ла он чыл ажылдап тур мен. Бо үениң дургузунда республиканың база бир аныяк хоорайы—Ак-Довуракты болгаш оон чурттакчыларының-даа кайы хире өзүп, сайзырап турарын көрүп келдим. Мээң караамга-ла комбинат өзүп, улам хөгжээн. Каңнакчы кижи болганымда ооң тудуунга, чаартылгазынга дорту-биле киржип келдим.

Бистиң кылып турар ажылывыс харыысалгалыг болгаш улуг мергежилди негээр. Чүге дээрге бүдүрүлге черниң ажылын соксатпайн тургаш, оон дериг-херекселдерин чаа чүүлдер-биле солуур деп чүве белен эвес болгай. Бригадиривис Д-Н. Саая, участок механиги Э. Тихонов оларның удуртулгазы-биле ажылдап, бистер хүн, ай нормаларын, хууда хүлээлгелеривисти үргүлчү ажыр күүседип турар бис. Бистиң бригадада А. Сарыглар, Г. Мартьянов, В. Скорых дээн ышкаш, өске-даа мурнакчылар хөй. Олар бригадада социалистиг чарыштың мурнакчыларынга санадып турарлар. Бистиң бригада онгу беш чылдың ийиги чылы—1977 чылдың декабрь төнчүзүнде чаа техника тургузар талазы-биле планны мяап-ла күүседир бис.

Бистиң бригаданың кежигүннери амдыгааштан эгелеп онгу беш чылдың үшкү чылында база-ла чедиишкинниг ажылдаарынга белеткенип турар. Чүге дээрге комбинаттың фабрикаларынга чаа техниканы тургузарының талазы-биле ажыл улуг.

П. ЖИГАНОВ,
каңнакчы.

Юбилейлиг чылды чедиишкиннииг доозаалыңар!

Сөс берип тур бис

АЖЫК ЧАГАА

Экии, эргим өңнүүм!

Буурул Саянда Кулумыстың болгаш Даг-Иргектиң артсыннарын ажылдыр эш хуунуң изиг байырын чедирип ор мен.

Ажыл-херээвистиң дугайын чугаалажып, аяк шай аартаваандан бээр үр болу берген улус болгай бис. Ынчангаш «Шын» солунну дамчыштыр акы-дуңма байырым чедирип, онгу беш чылдың ийиги чылында бодумнуң болгаш мээң удуртуп турарым бригаданың канчаар ажылдаанын дыңнадыр бодадым.

Хойжунуң ажылы чиик эвес деп чүвени эки билир силер. Ынчанмыжежок бистиң совхозтуң хойжулары юбилейлиг чылды чедиишкиннииг доозуп тур. Төрүүр чүс хойга онааштыр совхоз ортумаа-биле 81,3 хураганны ап, хойдан-на 3,72 кг дүктү кырган. Совхоз ниитизи-биле эки көргүзүгнү чедип албааны илден-дир, ынчалза-даа күрүнеге дүк садарының чыл планын күүсеткен.

Совхозтуң элээн хөй хойжу бригадаларының түңнелдери бисти өөртүп турар. Бистиң чоргааралдарывыс, улуг кадарчылар Виктор Николаевич Королев, Анна Федоровна Колпакова, Серафима Ивановна Мишина, Александр Александрович Морозов, Халифа Вахидов болгаш өскелер-даа чаш төлдү алыр, дүк кыргыыр талазы-биле чыл планын чедиишкиннииг күүсеткеннер.

Олардан мээң бригадамның кежигүннери база чыдып калбаан. Бо чылын бистер төрүүр чүс хойга онааштыр 116,4 хураганны, хойдан-на 5 кг дүктү кыргып алдывыс. Бо дээрге эрткен чылдың түңнелдеринден бедик көргүзүг. 1976 чылда чүс хойга онааштыр 105 хураганны, хойдан-на 4,6 кг дүктү алганывысты солун дамчыштыр дыңнатkан болгай мен.

Ындыг түңнелдерни чедип алырывыска чүү дузалааныл? Ол болза хойжуларның күш-ажыл байдалын экижидип, мал чеминиң баазазын быжыглап турары, бригада кежигүннериниң чыл бүрүде чыып ап турары байлак дуржулгазының түңнели. Бо чылын эң-не кол идиг берген чүве болза Совет эрге-чагырганың юбилейлиг 60 чылын күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш кижи бүрүзүнүң күзел-чүткүлүнүң кыптыкканы болгай.

Мал чеминиң дугайын чугаалааным база таварылга эвес. Совхозта хойжу бригада бүрүзү мал чемин боттары белеткеп ап турар. Эрткен чылын бистер 400 центнер сигенни курлавырлап алган болзувусса, бо чылын муң центнерни белеткедивис.

Кышка белеткелдивис база эки. Кажааларны арыглап, дезинфексилээш, септээн. Сигенни кыштагда чедирген. Ноябрь айның эгезинде хой тарып боозадыр кампанияны доостувус. Чаш төлдү келир чылдың март айда хүлээп ап эгелээр бис.

Бистиң бригадавыс хураганнар болгаш дүк алыр талазы-биле ийи чылдың планын ажырган. Ам онгу беш чылдың арткан үш чылының планын ийи чылда күүседирин шиитпирлээн бис.

Силерниң сагыш човаашкыннарыңарның, ажыл-херээңерниң дугайын, онгу беш чылдың үшкү чылында кандыг сорулгаларны салып турарыңарны бижип көрүңер.

Акы-дуңма байыр-биле.

Алексей АТКНИН,
Хакас автономнуг областа «Степной» совхозтуң улуг кадарчызы, Ленин орденниң эдилекчизи.

ШЫНАР ДЭЭШ

Онгу беш чыл — ажылдың ажыктыының болгаш шынарның беш чылы. Ажыл-агыйның бүгү-ле талалары ол хаара тудуп турар. Бо талазы-биле СЭКП-ниң XXV съездизиниң салган сорулгаларын күүсединче бистиң коллективте партия болгаш хөй-нийти организациялары кичээнгейни күштелдирип турар. Бүдүрүлгениң мурнунда кол сорулга — беш чылдың болгаш оон ийиги чылының планнарын күүседиринге парторганизацияның организакчы ролюн күштелдирер, коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер дээш элээн ажылдар кылдынган. Учётта 16 коммунистер бүдүрүлгениң харыысалгалыг участоктарында ажылдап турар. Фабрикада 126 комсомолчу бар, олар парторганизацияның даянып кол күжү.

Бүдүрүлгениң дең-дески ажылдаарын хандырар дээш ажылды күштелдирген. Оон түңнелинде бо чылдың он бир айларында пландан ажыр 68 муң рубльдиң ниити продукциязын бүдүрген. 91 муң рубльдиң продукциязын пландан ажыр сайгарган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын 103,5 хуу күүсеткен. Продукцияның 97,8 хуузун бирги сортка бүдүрген. Фабриканың бүдүрүп үндүрүп турары 6 модельге күрүнениң Шынар демдээн тывыскан. Ол дээрге уруглар платьелери-дир. А декабрь айда республиканың херээжен чонун өөртүп, Шынар демдектиг платьелерни бир-ле дугаар даарап үндүрер бис.

Чарыштың мурнуку одуруунда база-ла коммунистер кирген. Коммунистер Р. Т. Сумба 1979 чылдың февральдың, В. М. Акулова 1979 чылдың январьның, О. Д. Монгуш 1978 чылдың декабрьның үлүүнде ажылдап турар. Мурнакчы даараныкчы Я. Ш. Мусаева база 1979 чылдың үлүүнде кирген. Бо болгаш өске-даа мурнакчылар онгу беш чылды 3 болгаш 3,5—4 чылда күүседирин хүлээнгеш, сөзүнге ээ болуп турар.

Бистиң фабриканың бүдүрүп үндүрген продукциязының 6 хевиринге күрүнениң Шынар демдээн тывыскан. Ону тывыскан модельдерни мастер Л. И. Гуркованың удурткан № 6 комсомолчу-аныяктар бригадазы даарап турар. Бригада кежигүннери — профессионал-техниктиг училище дооскан аныяктар.

Фабриканың комсомолчулары Улуг Октябрьның 60 чыл оюнга алдар кылдыр СЭКП ТК-га лениничи комсомолдуң рапортунга ат салыр, сураглыг «Аврора» крейсерге чурукка тырттырар эрге дээш социалистиг чарышка киришкеш, беш чылдың ийи чылдарының планын бо чылдың ноябрь 1-де күүседип, ажылды эки шынарлыг кылган. М. Дырыш-оол, В. Сагаан-оол, Л. Поздеева, Г. Зуева, В. Седова, Л. Карпюк олар Шынар демдектиг продукцияны бүдүрүп турар. Коллективтиң комсомолчу-аныяктары «ВЛКСМ-ниң XVIII съездизин төлептиг уткуур!» деп лозунг-биле амгы үеде социалистиг чарышты калбартып, 1978 чылдың бирги чартыының планын ол съездиниң ажыттынар хүнүнге чедир күүседирин, онгу беш чылдың үшкү чылының планын лениничи комсомолдуң 60 чыл юбилейинге чедир күүседирин хүлээнген.

Бистиң фабриканың ажылчыннарының ортузунга социалистиг чарышты баллдыг система ёзугаар организастап, дээштиниң бедидериниң хемчеглерин ап келген. Шынар талазы-биле рейдилерни ай санында организастап, түңнелдерин бригадалар хуралдарынга чугаалажыр. Ону көскү агитацияның күжү-биле коллектив кежигүннеринге чарлап азып турар. Продукцияны чаңгыс-даа эде кылдышкын чокка, чүгле эки шынарлыг кылган даараныкчының ай санында шалыынынга 10 хууну немей төлеп бээр.

Чарышка коммунист бүрүзүнүң авангардчы ролюн бедидери-биле партия хуралдарынга оларның отчёттарын, дыңналгаларын алырын практикалап келдивис. Коммунистерниң түс-тузу-биле ажылды экижидери дээш беседалажыышкынны арттырып, түңнелдерин коммунистерге дыңнадып турар. Партия организациязы продукцияның шынарынче, дериишкиннерни шын ажыглаарынче кичээнгейни күштелдирген. «Шынарны башкарарының комплекстиг системазы» деп айтырыгны партияның ажык хуралынга чугаалашкаш, аңаа хүлээп алган шиитпириниң күүселдезин организастап турар. Шынарны башкарарының комплекстиг системазының талазы-биле чамдык ажылдар бисте кылдынган. Чижээ, бызар пех даараар цехтиң кылган ажылын хынаар кылдыр тургустунган. Платье даараар шууштурулга-хыналда операциязын чорудуп турар. Бо талазы-биле кылза чогуур ажылдарывыс ам-даа хөй. Ылангыя чаржып турар бригадалар аразынга рейдилерни организастаары, мурнакчы дуржулганың школазын нептередири, арткы кезектер-биле өй-шаанда хандырары чергелиг ажылдарны улам күштелдирер апаар.

Амгы үеде бистиң кол сорулгавыс—беш чылдың ийиги чылын чедиишкиннииг доозар дээш планныг онаалдаларывысты, социалистиг хүлээлгелеривисти чедиишкиннииг күүседиринче бүгү күштү мобилизастаары. Ол ышкаш масса-политиктиг ажылды күштелдирер, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар апаар бис. Коллективте аныяк ажылчыннар хөй болганда оларга холбаштыр дагдыныышкынның шимчээшкинин улам калбартыр, ажылчыннарның ай санында эртип турар техниктиг өөредилгезиниң шынарын бедидер. Партия чырыдыышкынының бүгү звеноларынга ССРЭ-ниң чаа Конституциязын өөренирин организастаар бис.

Бистиң чамдык ажылчыннарывыстың мергежили ам-даа чавыс. Ажылды шынар чок кылыр чоруктар база тургулаар. Эрткен айларда 500 рубль түңге үш рекламация болган. Бо болгаш өске-даа четпестерни чайлаткаш, коллективтиң ажыл-ишчилери онгу беш чылдың ийиги чылын чедиишкиннииг доозарынга бүрүн бүзүрелдиг.

В. БРЮХАНОВА,
Кызылдың даараныгла фабриказында парторганизацияның секретары.

Чарыш хрониказы

ОН БИР АЙНЫЫ-БИЛЕ

Юбилейлиг чылдың планныг даалгаларын хуусаа бетинде чедиишкиннииг күүседир дээш бригадалар аразында калбарган социалистиг чарышка Кызылдың пассажирлер автотранспорт бүдүрүлгезинде Владимир Иванович Шемякин удурткан коллектив тиилекчи болган. Ук бригада бо чылдың үшкү кварталында мурнакчы болуп үнерге, пассажирлер АТБ-ниң администрациязы ону хүндүлел бижик-биле шаңнаан. А он бир айларның түңнели-биле ол коллектив ийиги черни ээлеп, акша шаңналын алган.

ОРУСТУК МУРНААН

Каа-Хем районда «Улуг Октябрь» совхоз бо хүннерге чедир план ёзугаар бир инектен 1750 кг сүттү саар турган, 1800 кг чедирип, ажыл-агыйлар аразында социалистиг чарышка тиилекчи болган.

Совхозтуң саанчыларының аразында калбарган социалистиг чарышка Любовь Орустук тиилекчи болуп турар. Ол бо чылдың үшкү кварталында бир инекке онааштыр 1665 кг сүттү саггаш, совхоз дирекциязындан тускай шаңналды алган.

АЛДАР ТУГУН КӨДҮРГЕН

Чадааның тараа хүлээп алыр пунктузу (удуртукчузу С. П. Ревнюк) бо чылдың үшкү кварталында бүдүрүлгелер аразында калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киришкен. Бо коллектив эрткен кварталда продукция бүдүрериниң планын 106 хуу, ону сайгарарын 106 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин 105 хуу күүсеткен. Аңаа тураскаадып СЭКП райкому, райкүүском Күш-ажылчы алдар тугун көдүрген.

ЧАРЫШ-ЧОГААДЫКЧЫ КҮШ

1977 декабрь

№ 12 (50)

Социалистиг чарыш экраны

КАПИТАЛ ТУДУГ

Онгу беш чылдың ийиги чылында республиканың тудугжулары үлетпүрнүң, чурттал-ганың, көдээ ажыл-агыйның, культураның дыка хөй тудугларын ажыглалга киирген. Эрткен чылдың ол-ла үезин-биле деңнээрге, чуртталга тудуунга капитал салыышкыны 9,2 хуу, коммунал ажыл-агый объектилерин тударынга — 38,8 хуу, культура албан черлериниң тудуунга — 2,7 катап көвүдээн. Ниитизи-биле элырга, капитал салыышкыны эрткен чылдың он бир айларынга деңнээрге, оон 1,1 хуу хөй болган. Ол ышкаш тудуг-монтаж ажылдары оон 0,7 хуу хөй кылдынган боор турар.

«Тыва кобальт» комбинат, «Тыва көдээ тудуг» трест, үлетпүр тудуг материалдарының эргелели, ыяш ажыл-агыйының эргелели, Кызылдың алгы заводу, демир-бетон кылыглар заводу бо чылдың он бир айларының капитал салыышкыннарын шиңгээдип алырының программазын чедиишкиннииг күүсеткен болгаш тудуг-монтаж ажылдарының талазы-биле даалганы ажыр күүсеткен. Ол ышкаш Тываның автоорук эргелелиниң, «Тыва көдээ тудуг» трестиң чамдык тудуг организациялары чылдың эрткен үезиниң дургузунда база чедиишкиннииг ажылдаан.

Республиканың капитал тудуунда чедиишкиннерниң демдеглээри-биле кады четпестерни база дорту-биле айтыры эргежок чугула. Эң ылангыя кол фондуларны ажыглалга киирериниң чыл планы чүгле 46,3 хуу күүсеттинген. Ол дээрге эрткен чылдыындан 26,6 хуу эвээш-тир. Чагыкчыларның хөй кезии кол фондуларны ажыглалга киирериниң планнарын үскен. Ооң түңнелинде капитал салыышкынының планы 75,7 хуу болгаш тудуг-монтаж ажылдарының 78,5 хуу күүсеттинген. Ол ышкаш республикага чуртталга шөлүн ажыглалга киирериниң чыл планы чүгле 45,1 хуу күүсеттинген. Оон-биле кады культура-амыдырал тудугларының чорып турарының темпизи база-ла дыка куду боор турар. Эрткен чылдың он бир айларының түңнелдеринге бодаарга, школалар болгаш уруглар албан черлериниң тудуглары база дыка хожудап турар. Чижээ, ниити билиг школаларының тудугларын ажыглалга киирериниң планы 60,3 хуу, школа назы четпээн уруглар албан черлериниң — 17,6 хуу күүсеттинген.

Республиканың керээ-биле ажылдаар 36 тудуг организацияларының чүгле сези бо чылдың он бир айларының тудуг-монтаж ажылдарының программазын күүсеткен. Ылангыя «Тыва тудуг» трестиң тудуг коллективтери, Тываның автотранспорт эргелелиниң кожуп чоруур механизастаттынган колоннасы, Садыг министерствозунуң септелге-тудуг эргелели болгаш өске-даа организациялар хожудаңгай ажылдап турар.

Тудуг талазы-биле планда айыттынган даалгаларның күүсеттинмейн турарының кол-ла чылдагааны — күш-ажылды организастаанының куду деңнеде боор турарында. Чүгле ындыг четпестерниң түңнелинде 23 тудуг организациялары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң он бир айлар планын күүсетпээн болгаш 20 организация күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн кудулаткан.

ҮРЕЗИН, СЕПТЕЛГЕ, ЧЕМИШЧИДИЛГЕ

Декабрь 1-ге чедир

Юбилейлиг чылды чедиишкиннииг доозар, келир чылдың дүжүдүнге техниканы бүрүн белеткээр, үрезиннерни уруп алыр, шөлдерже чемишчидилгелерни сөөртүр талазы-биле көдээниң ажыл-ишчилери эвээш эвес ажылдарны боттандырып, ооң-биле онгу беш чылдың үшкү чылының чедиишкинниң магадылаарынга эргежок чугула чүүлдерни боттандырып турар.

Ол дугайын Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң бо чылдың декабрь 1-ге чедир алган медээлеринде тодаргай айыткан. Уруп-белеткээн үрезиннерниң шынарын хынап көөр, четпестерни чайладыр талазы-биле ажылдарны чорутkан. Чижээ, республикага ниитизи-биле урган үрезинден 327652 центнер үрезиннерни хынаан, ооң иштинде шынарынга чедир белеткевээни 118 муң центнер ажыг. 30,9 хуузу боктуг, 1,5 хуузу шыктыг болган. Биргээр чугаалаарга, бирги болгаш ийиги класстың үрезиннери республикада чүгле 89 муң центнер бичии ажыг. Эрткен чылдың бо үезинде урганы 110505 центнер турган.

Тодаргай чижектерни көрээли: «Бай-Тал» совхоз 2600, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз—1000, «Коммунизмниң херели»—6875, «Тес-Хем»—2200 центнер үрезиннерниң шынарын тус-тузунда хынадырга оларның шуптузу бокшыктыг, тарыыр шынарынга чедир белеткевээн үрезиннер болган. Ажаап алган тарааны аңаа-ла аңмаарлап каан хевээр.

Республикада ниитизи-биле 2719 тракторнуң 66,5 хуузу, 1130 комбайнның—15,2, 2097 чүък машиналарының 73,5 хуузу бүрүн-бүдүн. Арткаңнарын септээр ужурлуг. Тараа ажаар комбайннарны кышкы үеде септеп алырынче кичээнгейни угландырбайн турарының чижектери бар. Чөөн-Хемчик районда 142 комбайндан чүгле чаңгыс комбайн бүдүн, Таңдыда 239-тан—25 үрелик эвес. Комбайн септээрин чылдың чылыг хүннери эгелээри-биле ажаап алыышкын түлүктегиже «штурмаар» чорук катаптаар деп турары илдең-дир.

Минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелер—элбек дүжүттүң үндезини. Декабрь 1-ге чедир республиканың совхозтары 228214 тонна органиктиг чемишчидилгени шөлдерге токкеш, планны 87 хуу күүсеткен. Бо дээрге эрткен чылдың бо үезинде турганындан барык 16 хуу ажыг. Каа-Хем, Бии-Хем, Барыын-Хемчик районнарның совхозтары органиктиг чемишчидилгелер төгериниң планын күүсеткен. Өвүр, Тес-Хем, Эрзин районнар шөлдериниң үнүш-дүжүткүр чоруун бедидеринче кичээнгейни кошкак салып турар.

Моон алгаш көөрге, үрезин урар, техника септээр, органиктиг чемишчидилгелер сөөртүр ажылда четпестер хөй-дүр. Ай, квартал пландарын үзүктелиишкин чок күүседиринден бо ажылдарның чедиишкини база кол хамааржыр.

ЧАРЫШ ТУГУН УЛАМ БЕДИК ТУДААЛ!

Тес-Хем районда «Чодураа» совхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазының найыралдыг коллективи онгу беш чылдың ийиги чылының социалистиг хүлээлгезин июль айда-ла күүсеткеш, амгы үеде 1978 чылдың үлүүнге кириштир ажылдап турар.

Ферманың саанчылары 1977 чылда күрүнеге 145 тонна сүттү садар турган, бо хүннерге чедир 200 тонналы саткан. А ниити сүт бүдүрериниң планын база ыракта ажыр күүсеткен. Саанчылар аразында калбарган социалистиг чарышка Оюмаа Баткар, Зоя Ашак-оол, Санаймаа Эртине олар бедик көргүзүглерни чедип ап, өскелерни мурнай бергеннер.

Хараал-Тейниң саанчылары «Тес-Хем» совхозтуң Өртең сүт-бараан фермазы-биле социалистиг чарыштыг. Үшкү кварталдың түңнелинде Хараал-Тей фермазы тиилекчи болуп үнген.

ЧУРУКТАРДА: ферманың мурнакчы саанчылары (солагай таладан) Е. Оюн, О. Баткар, Н. Нурзат; фермада.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотолары.

МУРНААННАР

(11 айларның түңнели-биле)

«Каа-Хем» разрез.
Тываның электри четкилери.
«Тудуг кезектери» комбинат.
Кызылдың сайгарылга баазазы.
Кызылдың тууйбу заводу.
«Росводпром» каттыжыышкынының демир-бетон кылыглар заводу.
Балгазынның ыяш ажыл-агыйы.

СОҢНААННАР

Тываның даг-дүгү арыглаар комбинады.
«Тудуг кезектери» комбинат.
Үстүү-Енисейниң балык заводу.
Кызыл-Мажалыктың тууйбу заводу.
Хана материалдары кылыр завод.
Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузу.
Тываның транспорт эргелели.
Автосептелге заводу.
Техниктиг хандырылга станциязы.

«САЛЮТ-6»: АЖЫЛДЫҢ ЭГЕЗИ

Ужудуп үнген соонда бир хонгаш космонавтылар Юрий Романенко болгаш Георгий Гречко харысалгалыг операцияларның бирээзин — орбитаның «Салют-6» станциязы-биле тудуштурулганы чорудар ужурлуг турган.

1969 чылдың январьда дөрт совет космонавтылар Шаталов, Волынов, Хрунов болгаш Елисеев башкартынып чоруур корабльдерни делегейге эң баштай тудуштурганының соонда Черже ээп келирге, олардан мынча деп айтырган: Космостуң ийи аппараттарының ужуражылгазының инженер талазы-биле ужур-утказы чүдел? Янзы-бүрү космос аппараттарының бот-боттарының аразында хөделиишкиннерин таарыштыр ажылдап кылбаанда космонавтиканың бурунгаар шимчээшкини болдунмас деп, ынчан «Союз-4» корабльдиң бортинженери Алексей Елисеев чугаалаан.

Бөгүн башкарылга айтырыгларының талазы-биле эң дуржулгалыгларының бирээзи болу берген Елисеев космос экспедициязының ол харысалгалыг минуталарын кичээнгейлиг-биле хайгаарап көрген. Чугула операцияның ооң бүгү үе-чадаларынга ылавылалдыы-биле, демнии-биле болгаш таваар күүсеткенинге ол өөрээн. «Союз-26» корабльдиң ужуп үнгениниң соонда бистиң дораан ужуп чеде бергенивис Москва чоогунда башкарылга төвүнүң экранындан ону хайгаарап көрүп болур турган.

Тудуштурарының үезинге чедир дөрби минута арткан деп информация самбыразы көргүскен. Хүн херелинде чайыннап чоруур станцияны экипаж чаа-ла көрүп каан. Ийи-үш секунда эрткен соонда командирниң болгаш бортинженерниң тодаргай илеткелдери болган. Чоокшулап орар корабльдиң бараан телевидение экраннарынга көстүп келген. Тудуштурулгага чедир он беш, он, беш минута арткан. Адак сөөлүнде башкарылга черинде «тудуштурулга болган» деп бижик көстүп келгенин командир дыңнаткан.

Чаа космос комплекизи Черни ийи катап долганган үш шак болганда, космонавтылар космоска монтажтың ыныныштыын кичээнгейлиг-биле хынап көргениниң база корабльге, станцияга агаар базыышкынын деңнеп алганының соонда кирер эжикти ажыдар деп команданы Черден берген.

Георгий Гречко космоста чаа бажынче кирип турда, башкарылга төвүнге соок даң чаа адып келген. Элээн каш минута эрткен соонда станцияга командир база чедип келген. Улуг болгаш нарын ажылды чорудар ужурлуг чаа космос экспедициязы эгелээн.

Орбита станцияларында тудуштурарының ийи белдиринин бары келир үениң космос рейстериниң аргаларын улам калбарткан. Чижээ, ол чоруктар станцияларга ийи корабльдиң келиринге арганы бээр. Ол чорук экипажтарны солуур, дуза чедирериниң ажылдарын чорудар, орбитада эртем станцияларынга аъш-чемни болгаш дериглелерни чедирер таварылгада улуг ужур-дузалыг.

Орбитага баштайгы хонукта күш-ажылчы түңнелдерни үндүрүп тура, совет космонавтыларының белеткелиниң удуртукчузу ужар чүулдүң генерал-лейтенантызы В. Шаталов мынча деп чугаалаан:

— Бо удаада ажылдың программазы элээн улуг. Астрофизиктиг болгаш технологтуг дуржулгаларны, медик-биологтуг шинчилелдерни чорудар ужурлуг. Оон аңгыда, космонавтылар станцияның ийиги тудуштурулга белдириниң профилактиктиг көрүлдезин, контроль хыналдазын болгаш ооң шенелдезин чорударлар. Юбилейлиг чылды совет космонавтылар оларның мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкинниң күүседири-биле доозар боор деп ынанышкынны илередирин күзедим.

Ужудуушкун башкарар төп.

Н. ЖЕЛЕЗНОВ.
(СЭТА-ның тускай корр.).

АЙЫРАҢНААН ЧЕЧЕК ЫШКАШ

Суурнуң ортузунда улуг херим иштинде чаңгыс каът каас-чараш бажың бар. Чайын, кыжын-даа ооң чаштарның хөглүг үнү үзүлбес. Ол дээрге Чөөн-Хемчик районнуң Сут-Аксы суурда уруглар садиги-дир. Эки ажылдыг садиктерниң бирээзи дээрге анаа чеде берген мен.

Даштының, иштиниң-даа арыг-силиг, каас-чаражын көргеш, мында, шынап-ла, ажыл-агыйжы эки ээлер бар-дыр деп кижи дораан-на эскерип каар. Эжикти ажыдып, эргинни артап кирип чыда-ла шалазын кылайты дозулааш, мында хевисте ышкаш чараш хээлер чуруп кааныш, а дески, аккыр ханаларында база-ла хээлер чурааныш келген аалчы чараштыныш кайгай бээр. Ооң-биле чергелештир өрээл бүрүзүнде ханаларда тоолчургу, чаътанчыг, каттырынчыг дүрзүлерни шевергин чураан аскылаан. Бо-ла бүгү арыг, каас-чараш көргүзүг чуруктар бичии чаштарның эстетиктиг сеткилин хайныктырар болгаш оларның угаан-медерелинге кандыг-ла бир чырыткылыг чаагай чүвени арттырып каар.

Ук садик 1970 чылда ажыттынган. Беженхире орунныг. Бичии чаштар анаа неделя дургузунда «чаг иштинде бүүрек дег» чаагай ажаал-тежээлге бүргедип, ойнап-хөглеп, арыг-силиг, тодуг-догаа чурттап турарлар. Оларның кадыын эмчи доктаамал хайгаарап турар. Хүнде дөрт катап чемненир. Ийи повар ажылдап турар. Улуг повар Монгуш Чылбак ол-ла ажылынга хөй чылдарда ажылдап келген болгаш, арга-дуржулгазы байлак. Эмчиниң сүмезин ёзугаар бичии чаштарга ол янзы-бүрү амданныг чаагай чемнерни кылып бээр. Кызымаккай ажыл-иши дээш хоочун поварны коллективи мактап турарын дыңнадым. А уруглар поварларның амданныг чаагай чемин чигеш, бир үн-биле «Четтирдивис» деп сеткил ханыышкынның чылыг чымчак сөзүн чугаалаар чордулар.

— Аъш-чемни совхоз эки хандырып турар: эът, сүт-даа үзүктелбес, картофель болгаш ногаа аймаа база бисте бар ийин. Байырлал хүннеринде аъш-чемни база-ла «байырлал шинчилиг» кылырын оралдажып турар бис — деп, повар Х. Ооржак кысказы-биле тайылбырлай каапты.

Бичии уругларның кадыын быжыглаары-биле таарыштыр чемгерип турарын, аъш-чемниң курлавыры барын дыңнап, көрүп билдим. Рабкооп болгаш «Сут-Хөл» совхозтуң дирекциязы уруглар албан черлеринге шыдаар шаа-биле дузалап турары өөрүнчүг-дүр.

Сут-Аксында уруглар садигиниң эргелекчизинге Валентина Шаалы 1972 чылда ажылдап кирген. Садиктиң ажылын улам экижидеринче коллектив кежигүннериниң күжүн шын организастап шыдаан. Ында болдуунда комсомолчу аныяктар ажылдап турар. Уруглар улуг болгаш биче ийи бөлүкке чардынган. Кижизидикчи башкылар садик программазын ёзугаар кичээлдерни эрттирип турар. Бичиилерниң чураан чуруктарын, кылган кылыгларын делгээш, ада-иелерге көргүзүп турары база-ла эки чаңчыл. Уруглар ыры болгаш танцының бөдүүн хевирлерин кижизидикчи болгаш музыка башкыларының дузазы-биле өөренип ап турар. Дүъш четкелек чорда чеде бээримге, улуг бөлүктүң уруглары кижизидикчи башкызы Л. Өлзей-оолдуң дузазы-биле делгем залда ырлаан, танцылаан, шүлүктээп турлар. Айыраңнаан чечектер ышкаш чараш чаптанчыгларын чүү дээр! Бопугур-бопугур кызыл чаактарлыг, эрес-шовая карактарлыг, эптинер деп-деп, борбак кара уруглар К. Чодураа биле А. Ооржак олар тырыкының ортузунче уурук-суурук тап үнүп келгеш. Ленин дугайында кыска шүлүктерни дызыладыр, аянныг чугаалаптарга, адыштар часкаашкыны чиртиледи. Бир кезек уруглар үнүп келгеш «Октябрьның байырлалы» деп ырны орус дылга откүт тода ырлашкаш бардылар. Олар ында-ла танцы-самын теппишааш, ырлап-шоорлап туруп кагдылар. Аалчы кээрге бир үн-биле мендилежирин, а ол чоруптарга байырлажырын база билир, эптиг-ээлдек чаштар болду. Ол-ла бүгү эки ёзу-чурумнарга чаштарны кижизидикчи башкылары өөредип, кижизидип турар. Ол коллективтиң эки ажылының түңнели черле кескү болду. Совхозта ясли болгаш уруглар садиктериниң аразында калбарган социалистиг чарышка бирги черни ээлээш, шилчип чоруур вымпелди каш чыл улай ол коллектив салбайн келген.

Кижизидикчи башкылардан Л. Өлзей-оол эки ажылдап турар. Ол 1975 чылда Кызылда башкы училищезиниң школа назыны четпээн уруглар салбырын дооскаш, кижизидикчи башкы болуп ажылдай берген.

— План тургузарын-даа, чамдык кичээлдерни канчаар эрттирерин-даа Лидия Өлзей-оол чажам дивес айтып бээр, дузалаар кижи — деп, оон өөрү ону мактаар...

Садиктиң чайгы септелгезин колдуунда-ла ооң ажылдакчылары боттары кылыр. Даштын херим иштинде дёвискээрде кыжын, чайын уруглар ойнаар черлерни база колдуунда-ла садиктиң ажылдакчылары боттары кылып алганын чугаалады-лар. Чугула херек таварылгада ада-иелерниң күжүн база ажыглай бээр. Садиктиң кандыг-даа ажылынга дузалажырындан черле ойталавас идепкейлиг ада-иелер эвээш эвес. Ындыг ада-иелерге М. Салчакты, С. Биче-оолду, Р. Куулар ны, О. Марчын-оолду болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур. Ада-иелер база бир сагыш човангыр эки чүвени кылган. Олар боттары акша чыгаш, Улуг Октябрьның 60 чыл оюн уткуштур бичии бөлүктүң уругларынга 160 рубльдиң аажок улуг хевизин белек кылдыр садып бергеннер. Бичиилер ол чымчак, чараш, улуг хевистиң кырында хөглеп, ойнап тургулаар.

Амыдыралдың айыраңнаан чечектери хөглүг-омак өзүп доругуп-ла турар болзун.

Э. КЕЧИЛ-ООЛ.

Кызылда аныяк техниктер станциязында техниктиг чогаадылга бөлгүмүнде бирги класстан үшкү класска чедир өөреникчилер хаара туттунган. Уруглар картондан, чуга саазындан болгаш өске-даа материалдардан янзы-бүрү хевир-дүрзүлерни кылып өөренип турар. Янзы-бүрү автомобильдерниң моделин кылып чанчыгып ап турарлар. Чазаныр херекселдерни канчаар ажыглаарын, бөдүүн шыйыгларны шыярын олар ам билир.

Ол бөлгүмнү А. В. Лагутина тос чыл иштинде удуртуп башкылап келген. Уруглар ооң кичээлдеринге улуг сонуургал-биле келирлер.

ЧУРУКТА: А. В. Лагутина бөлгүмнүң киржикчилеринге самолёт моделин тайылбырлап тур.

В. АМЫРНЫҢ фотозу.

АЛДЫГЫ САЛЫГ

Республика чемпионун тодарадыр шыдыраа маргылдаазының алдыгы салыы чидиг демиселге эрткен.

Бо салыгда Н. Шишигин — М. Түлүш (Ак-Довурак), В. Луканов (Кызыл—1) — М. Монгуш (Чөөн-Хемчик) оларның оюннары кичээнгейниң төвүнге турган. Анаа Шишигин биле Луканов арыг тиилелгени чедип ап, кайызы-даа 5,5-5,5 санныг болуп, 46 шыдырааччының мурнуку одуруунда чоруп турар.

Маргылдааның баштайгы чартыында эки ойнап турган О. Бегзи — П. Берковичиге, С. Идам — К. Ооржакка, Д. Буду — М. Мадонга, Х. Ондар — Н. Чыргал-оолга уттурган.

Ч. Оюн (Кызыл—2), Х. Шыдыраа (Бай-Тайга) ээлчеглиг оюнда 1-1 санны алгаш, маргылдаада туружун экижиткен.

Херээжен улустуң чемпионадында Л. Соколова (Кызыл—1) өскелерни мурнап турар хевээр.

С. ДАҢЗЫ.

телевидение

ДЕКАБРЬ 15-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00 — Медээлер.
10.10 — **Эртенги гимнастика.**
10.30 — **«Горнистер, харыылаңар!».**
11.15 — **«Кокандага болган».** Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия.
12.20 — **«Кино аян-чоруктарының клуву».** Журналист О. К. Игнатьев дамчыдылганы чорудар.
13.20 — 16.00 — Чапсар.
16.00 — Эртем-нептерединелиг фильмнер программазы.
17.00 — **«Шыдыраа школазы».** Разрядтыглар клазы. **«Оюнnуң ортузу».**
17.30 — Вс. Вишневский — **«Оптимистиг трагедия».**

КЫЗЫЛДАН

18.15 — **«Малышок».** Уругларга дамчыдылга.
18.45 — Мультфильм.
18.55 — Телемедээлер.
19.10 — **«Ол дүве болган».** Документалдыг фильм.
19.15 — **«Челээш».** Дамчыдылга.
19.45 — Телемедээлер (орус дылга).
19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — Медээлер.
20.15 — **«Чурук бүрүзүнде — хүн».**
20.30 — **«Миллионнарның ленинчи университеди». «Ажыктыг чоруктуң формулазы».**
21.00 — ССРЭ-ниң күрүнениң академиктиг оркестриниң концерти. Дирижёру — Капуо Ямада (Япония).
21.40 — **«ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары чугаалап турлар».**
21.55 — **«Кокандага болган».** Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги серия.
23.00 — **«Үе».** Информастыг программа.
23.30 — **«Чүрекке эргим булуң».** Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү.
00.45 — 00.55 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.15 — **«Объектив».**
18.45 — **«Орус чугаа».**
19.15 — **«Орлёнок» телестудияның концерт залы».**

КЫЗЫЛДАН

20.00 — 21.25 — **«Силерге».** Телекөргүзүг.

Школа, ада-ие, хөй-нийти

ДЕМ-БИЛЕ АЖЫЛДААР

— Бичии кижини кижизидип алыры амыр эвес. Ону өөредиринге, кижизидеринге хөй-ле чүүлдер херек. Ооң өөредилгеге херегләэр ном-дептери, школага, бажыңынга кедер идик-хеви, ижер, чиир аъш-чем дээш чүү чок дээр. Кижизидилгеге өг-бүле болгаш бичии кижини долгандыр туруп турар кижилер база улуг хамаарылгалыг — деп, Хандагайты ортумак школазының башкызы Арылдай Самбууевна Монгуш ада-ие хуралынга чугаалап турду. Ада-ие хуралынга «Школачы уругларның өг-бүлеге кижизидилгези болгаш берге кижизидилгелиг уруглар-биле ажыл» деп темага чугаалажыышкынны чоруткан. Школада өөредилге-кижизидилге ажылынга хамаарышкан беседаны школа директору Татьяна Девээнчиковна Монгуш кылган. Бо школаның бо чылдагы доозукчуларындан 5 кижи дээди, 12 кижи ортумак өөредилге черлеринче өөренип киргенин, артканнары улус ажыл-агыйында ажылдап турарын ол чугаалаан. Эрткен чылын ол-ла школаны 41 кижи доозуп, элээн хөй кижи дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринде өөренип турар дугайында ол тайылбырлап, ону школаның чедиишкини деп санаан.

Берге кижизидилгелиг уруглар школада барын анаа демдеглээннер. Ындыг уругларның ада-иези арага-дарыга хандыкшылдыг кижилер болган. Оларның чамдыктарының аттарын-даа адагылаан.

Школада 670 кижи өөренип турар. Олардан 80 өөреникчи күрүне хандырылгазында. Башкылар В. Лопсан-Серен, Д. Достай, З. Күчүге оларның класстары школада эки өөредилгелиг, чурум-сагылгалыг дугайында хуралга демдеглеп чугаалашкан. Удавас өөредилге чылының бирги чартык чылы төнер. Ону чедиишкинниг доозар дээш чүткүл улуг. Школачыларның кышкы дыштанылгазын канчаар эрттирерининг планы кылдынган. Анаа ада-ие база киришкеннер. Ол ышкаш башкыларның боттарының аразында арга-дуржулга солчулгаларын кылып, мурнакчы дуржулгаларны нептередири көрдүнген.

М. МОНГУШ.

Өвүр район.

Тур Хейердалга баштаткан «Тигрис» хемениң экипажының эжиндириишкининиң дугайында СЭТА-ның тускай корреспондентизи Юрий Сенкевичиниң дыңнатканы болза:

Декабрьның ийинде хыыргыыштан кылган «Тигрис» деп хеме ооң эжиндирер аргазын шенеп көөрү-биле Персид мугулдурунуң барыын талакы эриинче углап чорупкан. Ынчалза-даа дараазында хүнде ол черге ховар болур уткуштур хаттың болгаш агымның ужурундан хеме Персид мугулдурунуң барыын талакы эриинче чорупкан. Бис парусту дүжүргеш, якорьнуң дузазы-биле доктаар ужурга таварышкан бис. Ийи якорь ийилээ үстүп калган. Хеме эптиг чоруур якорь-биле доктааган. Ынчангаш бис бүгү дүнүң дургузунда салдап чораан бис. Ынчангаш хеме Файлак ортулуктуң барыын талазында далайга эжиндирикчилерге айыылдыг черже оожум чоокшулап эгелээн. Ол хүннерде чоок-кавыга чораан «Славек» деп совет теплоход дүрген дузаны көргүскен болгаш биеги терең суглуг черже сөөртүп каан.

Амгы үеде далайжылар хемени Бахрейнче үдеп чорупканнар. Аңаа баргаш бис үрелген парус дериглелерин база якорьларны септээр деп планнап алган бис. Септелге ажылдарының соонда хеме база катап оон ыңай — океанче углап чорунтар.

Хемеде бүгү кижилер кадык. экипаж кончуг эки чоруп чоруур. «Тигристиң» эжиндириишкини үргүлчүлевишаан.

ЧУРУКТА: хыыргыыштан кылган «Тигрис» хеме.

В. КОРЗЕЛЕВТИҢ фотозу.

БҮЗҮРЕЛДИГ

Хову-Аксы сес чыл школазында 400 ажыг өөреникчи бар. Олардан сески класста 26 кижи өөренип турар. Эрткен өөредилге чылында ук класс 100 хуу өөредилгелиг, эки сагылга-чурумнуг боол, класстар аразының социалистиг чарыжының тиилекчизи болгаш, Шушенское сүрже экскурсиялап чораан.

Бо өөредилге чылының бирги үлдүнүнде сески класс 100 хуу өөредилгелиг, чурум-сагылгалыг класс болуп, районнуң школачылар слёдунга киржир эргени чаалап алган. Ол слётка класстың «Искра» аттыг комсомол бөлүү ВЛКСМ райкомунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан болгаш «Гвардейжилер-77» деп атты чаңнап алган.

«Искра» комсомол бөлүү хостуг шактарында класс башкызының, школаның башкыларның коллективиниң ажылынга боттуг дузаны чедирип турар. Олар чапсарда дежурныйлап, эге класстар өөреникчилерин ойнадып, хана солун үндүреринге, школада ажылдап турар бөлгүмнерниң ажылын башкарарынга, ном тарадып садарынга, назылап кырааннарның өг-бүле ажылын кылырынга улуг дузаны чедирип келгеннер. Сески классчылар — шуптузу комсомолчулар. Оларның ажыл-херээ солун. Класстың удуртукчу башкызы Маадыр-оол Васильевич Кимов хөй чылда башкылап келген дуржулгалыг башкы. Оон кызымаккай ажылының түңнели — сески классчыларның эки өөредилгелиг боол турары.

Д. ОНДАР,

Хову-Аксы сес чыл школазының орус дыл башкызы.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага болгаш Кызылга быскан хар чаар. Барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 3—7 метр чедер. Агаарның температуразы мурнуу-барыын районнарга 18—23, өскелеринге 12—17. Кызылга 16—18 градус соок болур.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ

КИНО

ДЕКАБРЬ 15-ТЕ.

«НАЙЫРАЛ»: «Балыглангаи зуштар», 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Хамык ужур акызында» 9.45, 11.25, 15.30, «Атеист» киноклуб 17.10, «Боттуң саналы» 13.05, 18.50, 21.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Фанфан-Тюльпан» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Москва шагы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

КИЧЭЭНИҢЕР: ГРИПП

Халдавырлыг аарыгларны баш удур болдурбазының болгаш ону эмнээриниң талазы-биле совет медицина кескү чедиишкиннерни чедип алган болза-даа, грипп аң-не пентеренгей халдавырлыг аарыг болуп артпышаан. Түр үеде кижиниң ажыл кылыр шинээн чидириптерниң бир чылдагааны гриппте. Сөөлгү чылдарда гриппти бүгү тала-биле шинчилээр ажылдар чоруп турар. Ооң түңнелинде аарыгның тыптыр чылдагааны тодараттынган болгаш гриппке удур массалыг тарыышкынны чорудуп турар. Ынчалза-даа грипптиң кезек-кезек көдүрлүүшкүнү бистиң чуртувуста ам-даа уламчылавышаан.

Амгы хүннерде бистиң республикада эгелеп турар калбак гриппке удур ажылдарны баш удур чорудуп эгелээн: транспорт, бүдүрүлге, тудуг организацияларында болгаш амыдырал хандырылга черлериниң ажылчыннарынга массалыг тарыышкынны кылып турар.

Грипптиң үнер дозу болгаш ооң тарадыкчызы — аарыг кижи. Грипптиң хоралыг микробтары агаар дамчып кончуг дүрген тараар. Чөдүрүп, азырып турар үеде чарааның хензит дамдыжыгаштары каш-каш метр черже ужуга бээр. Грипптээн чамдык кижилер санитар дүрүмүнүң эң бөдүүнүн билбес, ону херекке албас болгаш ажылынга кээп азырып-бышкырып, хөй-нийти черлерин кезип чорууп тура, аарыгны тарадып турарлар. А өг-бүлеге бир кижи грипптээн болза ооң ажыглааны чоттунар аржыыл, аяк-савазындан кадык кижилер микробтарны чыпшырып алыр.

Грипптеп кижи хенертен аарыыр: эът изиир, баш аарыыр, шаг төнер, мага-бот сулараар. 2—3 хонганда думчук суу дыыңайнып, чөдүрүп эгелээр.

Хоочураан аарыглыг кижилерге грипп кончуг айыылдыг. аарыгны улам баксырадып, харын-даа өске аарыгларны бедин тывылдырып болур.

Гриппти болдурбас дээш баш удур кандыг хемчеглер ап болурул?

Гриппке болгаш өске кандыг-даа аарыгларга удур организмни дадыктырар, арыг агаарга селгүүстээр, күш-культурага болгаш спортка хандыкшыыр херек.

Бажыңга аарыг кижини аңгы өрээлге чыттырар азы орнун үзүктеп каар, бажынче эмчини чалаар. Аараан кижиге аяк-саваны, чоттунар аржыылды тускайлаар. Аарыг кижини ажаарда 4—5 каът марлядан дааран маска-биле аксы, думчуун дуй шарып алыр. Бажың иштин кезек болгаш-ла агаарладып турар.

Нийти грипп үезинде кинотеатрларга, нийти чуртталга черлеринге, вокзалдарга, школаларга, ясли-садтарга дезинфекцияны чорудар, шалаларны, хер-херекселдерни ол пес-биле чодар, агаарладыр херек. Чүге дизе довурак-доозунга хоралыг микробтар хөй чыглыр болгаш аңаа үр үеде артып каар.

Хөй-нийти черлеринде ажылдап турарлар: садыгжылар, кассирлер, парикмахерлер, кондукторлар болгаш өскелер-даа ажыл үезинде 4 каът марлядан кылган масканы ажыглаар, а 2—3 шак болгаш-ла ону солуп ап турза эки.

Сөөлгү чылдарда гриппке удур ажылдарны бистиң чуртувуста янзы-бүрү аргалар-биле чорудуп турар. Кол сорулга — чоннуң кадыкшылын камгалаары.

Республиканың кадык камгалалы гриппке удур чүгле дирит вакцинаны эвес, чаа арганы — интерферонну, гипериммуннуг гамма-глобулинни чедиишкинниг ажыглап турар.

Гриппке удур демиселге чүгле эмчилер эвес, харын кижи бүрүзүнүң киржири, грипп айыылдыг, халдавырлыг аарыг дээрзин утпазы күзенчиг.

Т. ПАРУНИНА,

хоорайның санэпидстанциязының эпидемиология килдизиниң эргелекчизи.

ЧАА ЧЫЛ ЛОТЕРЕЯЗЫ

Чаа чыл байырлалының бүдүүзүнде төрелдер, таныштар болгаш өннүктер чаңчыл-биле байыр чедиришкиннерни болгаш белектер солужар. Эң-не солун белек болза 1977 чылдың (чаа чылда үндүрген) акша-бараан лотереязы болур.

Лотерея биледи-биле «Жигули», «Москвич» деп автомашиналарны, кожуглуг «Урал-М67—36», «Иж-Юпитер—3К-01» деп мотоциклдерни, пианино азы телевизорну, магнитофон азы радиоприёмникти, фотоаппарат азы шакты, соодукчу азы доозун сордуругчузун, сиитер азы аржыылды, чоорганы азы шывыгны, хевисти азы акшаны ойнап ап болур.

Ниитизи-биле 28900 бараан болгаш 10451100 акша ойнап алыышкыны болур.

Лотерея билеттерин ажаалга кассаларындан, магазиннерден, харылзааның албан черлеринден; «Союзпечатьтың» киосктеринден, кинотеатрлардан, ниитиниң чемненилгезиниң бүдүрүлге черлеринден, аэропорттуң болгаш автовокзалдарның кассаларындан садып ап болур.

Ойнап алыышкын тиражы 1977 чылдың декабрь 29-та болур.

Лотерея билеттерин садып алырынче далажыңар!

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда килдизиниң 2-31-75, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 2-37-13, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үдептур килдизиниң 2-22-84, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг килдистериниң 2-20-80, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16332. Чагыг № 286.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия садыгының талазы-биле болгаш ном эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01656.